

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту

Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА ДИПЛОМНА РОБОТА

Другий (магістерський) рівень вищої освіти

Рівень вищої освіти

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ ФУНКЦІЇ

ДИСТАНТНИМИ СІМ'ЯМИ

Назва теми

Галузь знань - 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність - 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Шифр _____

номер ІНП

Виконала: здобувачка II курсу, група ППмз 23-1 [підпис] Алла ВЕНДЕРА

Підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник: доктор психологічних наук, професор [підпис] Євген ПОТАПЧУК

науковий ступінь, вчене звання Підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Нормоконтролер; _____

Підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки

доктор психологічних наук, професор [підпис]

Підпис

Таїсія КОМАР

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

02 грудня 2024 р.

Хмельницький, 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Здоров'я, психології, фізичної культури та спорту

Кафедра Психології та педагогіки

Освітній рівень Другий (магістерський)

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Освітньо-професійна програма «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки

Таїсія КОМАР

Підпис

протокол № 5 від 14 грудня 2024р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ

Алли ВЕНДЕРИ

Ім'я ПРІЗВИЩЕ здобувача

1. Тема кваліфікаційної дипломної роботи: «Особливості реалізації виховної функції дистантними сім'ями»

керівник кваліфікаційної дипломної роботи Євген ПОТАПЧУК, доктор психологічних наук, професор

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ, науковий ступінь, вчене звання

Затверджено наказом ректора університету від 26 серпня 2024 р. № 60

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 2 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: анкетування на тему «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) (Е.Ейдеміллер, В. Юстицкис) у підлітковому варіанті; модифікований опитувальник для вивчення взаємодії батьків з дітьми І. Марківської; психологічна діагностика сімейних ролей Д. Карпової та Є.Потапчука; «Стратегії сімейного виховання» С. Степанова в модифікації І.Махоніної; матеріали особистої психологічної практики.

4. Зміст кваліфікаційної дипломної роботи записки (перелік питань, які потрібно розв'язати): вступ, розділ 1. Теоретичний аналіз проблем виховання дітей з дистантних сімей, визначення, причини виникнення та психологічні ознаки її життєдіяльності, соціально-психологічні умови здійснення виховної функції батьками, аналіз результатів дослідження особливостей виховної функції в повних та в дистантних сім'ях; розділ 2. Емпіричне дослідження виховної функції батьками у дистантних сім'ях, дослідження здійснення виховної функції в різних стратегіях сімейного виховання батьками в

дистантних сім'ях, рекомендація ключових завдань у забезпеченні функції виховання у дистантних сім'ях; висновки, перелік джерел посилання, додатки.

5. Перелік графічного матеріалу: Рис. – 5, Табл.- 7.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

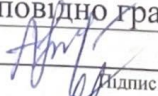
Розділ	Прізвище, ініціали та посади консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 14 грудня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

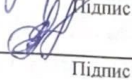
№ з/п	Назва етапу (розділу) кваліфікаційної дипломної роботи	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження, визначення об'єкта та предмета дослідження, постановка мети та завдань	До 10 січня 2024 р.	виконано
2	Визначення актуальності проблем дослідження та теоретико-методологічних основ дослідження. Аналіз літературних джерел.	До 5 березня 2024 р.	виконано
3	Складання плану роботи та написання вступної частини дипломної роботи	До 29 березня 2024р.	виконано
4	Написання першого розділу роботи	До 30 квітня 2024 р.	виконано
5	Планування дослідження та підбір методик. Написання другого розділу роботи	До 30 вересня 2024 р.	виконано
6	Обробка отриманих даних та формування висновків	До 20 жовтня 2024 р.	виконано
7	Написання загальних висновків по роботі та оформлення тексту дипломної роботи, внесення коректив	До 1 листопада 2024р.	виконано
8	Оформлення та підписання відповідної документації, підготовка презентації та тексту доповіді	До 30 листопада 2024 р.	виконано
9	Попередній захист кваліфікаційної роботи	До ____ 2024 р.	виконано
10	Захист дипломної кваліфікаційної роботи (відповідно графіку)	До ____ 2024 р.	виконано

Здобувачка _____

Підпис

Алла Вендера
Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник роботи _____

Підпис

Свген ПОТАПЧУК
Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

АНОТАЦІЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Тема кваліфікаційної роботи Соціально-психологічні особливості реалізації виховної функції дистантними сім'ями

Здобувачка Алла ВЕНДЕРА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник Євген ПОТАПЧУК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Кваліфікаційна робота включає 113 сторінок, 7 таблиць, 5 рисунків, перелік джерел посилання складає 99 найменування, 4 додатки.

Ключові слова: дистантна сім'я, функціонально-рольова структура сім'ї, функціональна взаємодія, функціональні сімейні ролі, психологічна та емоційна дистанція, дистантні відносини, виховна функція.

Об'єкт - функція виховання особистості дитини у дистантних сім'ях.

Предмет - особливості реалізації виховної функції дистантними сім'ями.

За результатами дослідження виведено нове теоретичне визначення «дистантної сім'ї», розкрито нові чинники утворення та функціонування дистантних сімей на сучасному етапі розвитку українського суспільства, здійснено дослідження процесу реалізації виховної функцій сім'ї у шлюбно-партнерських взаєминах на відстані. Отримані результати можуть бути використані для розробки спецкурсів супроводу членів дистантних сімей; використовуватися для професійної підготовки студентів-психологів в рамках курсів «Психологія особистості», «Сімейне кризове консультування» та включені в методичні рекомендації психологічних служб різних ланок.

Дипломник Алла ВЕНДЕРА

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 2 грудня 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ДИСТАНТНИХ СІМЕЙ.	
1.1. Особливості функціонування дистантної сім'ї: визначення, причини виникнення та психологічні ознаки її життєдіяльності	11
1.2. Соціально-психологічні умови здійснення виховної функції батьками в дистантних сім'ях як психологічна проблема	22
1.3. Порівняльний аналіз результатів дослідження особливостей виховної функції в повних та в дистантних сім'ях	37
Висновки до розділу	47
Розділ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИХОВНОЇ ФУНКЦІЇ БАТЬКАМИ У ДИСТАНТНИХ СІМ'ЯХ.	
2.1 Особливості здійснення виховної функції в різних стратегіях сімейного виховання батьками з дистантних сімей	50
2.2. Визначення ключових завдань у забезпеченні функції виховання у дистантних сім'ях в контексті сучасних українських реалій	59
Висновки до розділу	64
ВИСНОВКИ	67
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	71
ДОДАТОК А. Опитувальник до методики «Діагностика сімейних ролей подружжя Д. Карпової, Є. Потапчука, модифікована під дистантну сім'ю.	82
ДОДАТОК Б. Методика «Аналіз сімейних взаємин (АСВ) (Е.Ейдемільер., В.Юстицкіс).	87
ДОДАТОК В. Методика взаємодії батьків з дітьми (І. Марківська).	103
ДОДАТОК Г. Методика «Стратегії сімейного виховання» С. Степанова в модифікації І. Махоніної.	111

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сім'я в будь – якій соціальній спільноті є основоположним та ключовим осередком, завдяки якому відбувається біологічне та соціокультурне відтворення поколінь людського суспільства, проходить природне відновлення потенціалу країни. В останні десятиріччя українському соціуму в розрізі функціонування сімейних стосунків були притаманні деформаційні процеси у прояві трудової міграції. Велика війна на сучасному проблемному етапі розвитку українського суспільства, в умовах масової руйнації безпечного для життя середовища та економічного спаду, масової міграції та демографічної кризи сприяла переоцінці ціннісних контурів шлюбно-сімейних відносин, викликала зростання потреби дослідження динамічних проблем, пов'язаних із змінами умов створення та функціонування структури сучасної сім'ї. Умови війни кардинально змінили та утруднили реалізацію функцій сім'ї як дітонародження, виховання і забезпечення життєдіяльності дітей, актуалізували соціально-значущу проблему як шлюбно-партнерські взаємовідносини на відстані у такій формі її реалізації як дистантна сім'я. Саме наслідки повномасштабної війни спровокували зменшення і спадання шлюбного потенціалу в країні та внесли негативні деформації в шлюбну та сімейну структуру населення. Розмитість та невизначеність норм регулювання шлюбно-сімейних стосунків у дистанційній формі її функціонування, трансформаційні процеси соціально-економічних явищ та їх безпосередній вплив на внутрішньо сімейні взаємини створили небезпечну передумову для дисфункціонального порушення інституту сім'ї. Ці передумови лягають в основу головної проблеми функціонування сім'ї, а саме до створення несприятливих умов для розвитку, становлення та виховання особистості дитини, що набуває особливої критичності розвитку у підлітковому віці. Послаблення подружніх зв'язків, пов'язаних з мобілізацією й інтенсивною міграцією створило також гендерний перекис у рольовому розподілі функцій виховання особистості дитини. Важливим чинником у цій проблемі є неспроможність вибору кожною сім'єю

способу рольової взаємодії та формування функціональних обов'язків шлюбними партнерами на відстані по відношенню до своїх нащадків. Роз'єднаність сім'ї, дефіцит належної батьківської турботи та уваги, любові, емоційного контакту та гармонійності, постійність стресового відчуття розлуки стає причиною прояву негативних чинників становлення та виховання особистості дитини на різних вікових етапах.

Проблематика життєдіяльності дистантних сімей та здійснення виховної функції у таких сім'ях досить мало вивчена і слабо висвітлена в науково-психологічній літературі в контексті умов жорстокого сьогодення. Визначення поняття дистантна сім'я досліджено у працях Ф. Мустаєвої, І. Трубавіної, Я.Раєвської. Розподіл дистантних сімей на категорії прослідковується у роботах Д. Пенішкевич (запропоновано типологію дистантних сімей). Проблема виховання дітей в дистантних сім'ях розглянута в працях В. Апанасенка, О. Василенко, Г. Венгер, Ф. Мустаєвої, Н. Куб'як, Т.Комар, К.Левченко, Д. Пенішкевич, М. Самарської, І. Трубавіної та інших дослідників сім'ї. Причини збільшення чисельності дистантних сімей і результати розриву дитячо-батьківських стосунків, коли діти залишаються без батьківського догляду протягом тривалого часу описано в дослідженнях О. Блінова, Дж.Боулбі, І.Шинкаренко, І. Крупник, Й. Лангмейер, Я.М. Раєвська, В. Рудь і ін. Окремим аспектам проблеми дистантної сім'ї в умовах воєнного стану присвячені роботи соціологині Л.Слюсар. Вченими – науковцями такими як Н. Гордієнко, Н. Куб'як та Н.Голова також розглянуто феномен дистантної сім'ї через призму соціально-педагогічної роботи. Т. Дорошок, Л. Ковальчук дослідили зміни у поведінці дітей в умовах депривації; в роботах О. Двіжони досліджено вплив дистантних сімей на емоційно-почуттєву сферу молодших школярів. З опрацювання досліджень науковців Є. Потапчука, Д. Карпової виявлено фактори та чинники впливу на функціонування сімей умовах дистанціонування між членами родини. У результаті аналізу психолого-педагогічної літератури Я. Раєвської досліджено виховання емоційної сфери

підлітків у дистантних сім'ях.

Наразі особливо актуальним та недостатньо висвітленим у психологічній літературі та наукових виданнях залишається питання про форми та методи соціально-психологічної роботи з дистантними сім'ями та підтримки членів їх сімей у зв'язку з прогресуючої динамікою даного процесу і відсутності базису методологічних основ вивчення даного явища.

Мета дослідження: визначити проблематику дистанційного батьківського виховання при становленні особистості дитини, провести порівняльний аналіз результатів дослідження особливостей здійснення виховної функції у повних та в дистантних сім'ях, дослідити ключові відмінності у реалізації функції виховання у дистантних сім'ях. В основу дослідження було закладено гіпотезу про те, що внаслідок тимчасової або тривалої відсутності одного з батьків відбуваються негативні прогалини у виховній функції, що в подальшому впливають на становлення емоційної сфери дітей з посиленням прояву тривожної поведінки, відчуття провини, агресії, ворожості та інших девіацій.

Об'єкт дослідження – функція виховання особистості дитини у дистантних сім'ях.

Предмет дослідження – особливості проблем реалізації виховної функції дистантними сім'ями.

В ході поставленої мети було зазначено основні **завдання:**

1. Окреслити теоретико - аналітичні підходи до визначення поняття «дистантна сім'я», розкрити чинники та основні фактори утворення та функціонування дистантних сімей, здійснити діагностування реалізації функцій сім'ї у шлюбно-партнерських відносинах на відстані;
2. Порівняти соціально-психологічні особливості реалізації виховної функції батьками в повних та в дистантних сім'ях;
3. Провести дослідження ключових відмінностей стратегій сімейного виховання у дистантних сім'ях та нормативних сім'ях.

Методи дослідження: теоретичний аналіз науково-методичної літератури, порівняльний метод організації дослідження; емпіричні методи збору первинних даних (експеримент, спостереження, тестування, опитування), математичний метод обробки отриманих результатів. При цьому були задіяні такі емпіричні методики та опитувальники як опитувальник для батьків «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) (Ейдеміллер Е. , Юстицкіс В., 2000) у підлітковому варіанті, модифікований опитувальник для вивчення взаємодії батьків з дітьми (автор І.М. Марківська), психологічна діагностика сімейних ролей Д. Карпової, Є. Потапчука, методика «Стратегії сімейного виховання» С.Степанова в модифікації І. Махоніної.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що введено нове визначення поняття «дистантна сім'я». В процесі дослідження та аналізу сформовано особливості системи виховного процесу в дистантних шлюбно-партнерських відносинах в нових соціальних реаліях.

Практична значимість проведеного дослідження полягає в тому, що окреслення соціально-психологічних особливостей виховної функції в дистантних сім'ях сприятиме формуванню та реалізації благополучної сімейної взаємодії у процесі виховання дітей. Критерії їх висвітлення та акцентування для подальшого втілення та корегування можуть бути використані на практиці у процесі надання психологічної допомоги сім'ї, що функціонує на відстані між членами шлюбної пари. Практичні рекомендації щодо особливостей здійснення виховної функції у дистантних сім'ях дадуть можливість оцінити перспективу врегулювання соціально-демографічних, соціально-культурних та ідеологічно-ціннісних засад у процесі відтворення інституту сім'ї в після кризовий період.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ДИСТАНТНИХ СІМЕЙ.

1.1. Особливості функціонування дистантної сім'ї: визначення, причини виникнення та проблеми реалізації функцій її життєдіяльності.

У соціумі сьогодення на тлі подій соціально-політичного напруження та суспільно-економічних трансформацій, враховуючи умови життя в префігуративній культурі, загострюються базові аспекти життєдіяльності та функціонування сім'ї. Особливо відчутним став кризовий стан родини та сімей як соціального інституту в час масової міграції населення, військової мобілізації, переміщення осіб у зв'язку з безпековою ситуацією в зоні бойових дій. До таких сімей належать дистантні, або «розірвані сім'ї».

За науковими дослідженнями взагалі поняття «сім'я» розглядається як первинний осередок, в якому індивід усвідомлює себе як особистість та готується до включення в систему суспільних відносин [26], при чому сутність цієї категорії полягає у взаємовідносинах її членів. Зауважимо, що сучасна сім'я, в силу соціально-економічних та військових подій, що відбуваються на терені нашої країни, досить динамічна соціальна група, тому в повсякчас відбуваються перетворення одного типу сім'ї в інші, а також екстремальні умови сприяють створенню перехідного типу сімей.

Сім'я – це мала соціально-психологічна група, на підґрунті шлюбних або родинних зв'язків, із спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю з задоволенням важливих особистісних потреб людини. У задоволенні таких потреб полягає сенс психологічних і соціально-культурних функцій сім'ї. В інституційно-трансформаційному підході деформація цих функцій сім'ї викликає зміни в житті сімей, в потребах її членів, характері взаємодії членів сім'ї з оточуючим середовищем, зовнішнім світом і, таким чином, призводить до зміни в усьому ланцюжку особистість-сім'я-суспільство [49, с.25], [57, с.109]. Сім'я як різнофункціональний інститут реалізує комплекс соціально необхідних функцій: репродуктивна (дітонародження),

соціалізація (виховання) дітей та матеріальне утримання дітей. Саме у сімейному осередку діти не тільки з'являються на світ, тут закладаються основи моделі поведінки і системи цінностей особистості, формуються основи національної самосвідомості нових поколінь [71, с.6].

Соціальна роль сім'ї обумовлена потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення. Будучи одним із найважливіших елементів суспільства, значною мірою залежачи від процесів і тенденцій у ньому, сім'я є відносно автономним соціальним інститутом, що зумовлює її соціальну стійкість, захищеність, навіть недоступність для соціальних експериментувань. Сім'я виконує різноманітні зовнішні і внутрішні функції. З огляду на особливості соціального буття сім'ї, виокремлюють такі провідні її функції:

- ✓ виховна функція, яка полягає у задоволенні індивідуальних потреб у батьківстві та материнстві, самореалізації особистості в дітях. Стосовно суспільства виховна функція сім'ї забезпечує соціалізацію підростаючого покоління;
- ✓ господарсько-побутова функція, яка спрямована на задоволення матеріальних потреб членів сім'ї з умовою забезпечення збереження, зміцнення здоров'я членів сім'ї, організацію відпочинку;
- ✓ емоційна функція, що відображається у реалізації потреб людини у визнанні, любові, турботі, психологічному захисті;
- ✓ функція духовного спілкування. Забезпечує взаєморозуміння і ціннісно-духовне збагачення особистості;
- ✓ функція формування досвіду соціального життя. У сім'ї особистість здобуває первинні знання і навички взаємодії з людьми, поведінки в суспільстві, набуває досвіду соціального контролю за виконанням його норм і правил;
- ✓ сексуально-еротична функція. Забезпечує продовження роду, задовольняє потреби індивіда у сексуальному житті [57, с.109-112].

Аналіз такого багатокomпонентного явища як сім'я передбачає класифікацію сімей. Сьогодні за різними підходами й критеріями вчені нараховують понад 40 типів і форм сімей. До повномасштабного вторгнення сім'ю характеризували за такими ознаками :

1. За кількістю та характером взаємодії сімейних пар, які проживають разом і ведуть спільне господарство, виховують дітей:

- розширена (складна) сім'я складається із сімейних пар і дорослих дітей, які проживають разом;
- нуклеарна (проста) сім'я складається з однієї сімейної пари, можливо з дітьми.

2. За наявністю батьків:

- повна сім'я (є обидва члени сімейної пари);
- неповна (один із батьків виховує дітей).

3. За кількістю дітей:

- бездітні; • одnodітні; • малодітні (дві дитини); • багатодітні (трьох й більше дітей).

4. За тривалістю, віком:

- сім'я молодіжна (тільки створилась, оформилась);
- молода сім'я;
- сім'я, яка чекає дитину;
- сім'я середнього подружнього віку (від 3-х до 10-ти років подружнього життя).
- сім'я старшого подружнього віку (10–20 років подружнього життя);
- літня подружня сім'я – сім'я, яка прожила спільно більше 20 років.

5. За ієрархією влади:

- патріархальна (влада чоловіків);
- матріархальна (влада жінок);
- еквалітарна (рівність обох).

6. За типом главенства в сім'ї:

- егалітарні (демократичні) – відзначаються особливою життєстійкістю й цілеспрямованістю, дружніми, міцними родинними зв'язками, де офіційної «голови сім'ї», як правило, не існує.

- авторитарні- сім'ї, де між дорослими та дітьми встановлюються директивні стосунки. [81, с. 48-49].

Наразі фокус нашого дослідження зосереджено на особливостях функціонування такої категорії сімей як «дистантна сім'я». Американський соціолог Дж. Мід визначає дистантну сім'ю як повну, в якій один із батьків відсутній, через особливості професійної діяльності або вимушеної трудової міграції, метою яких є матеріальне забезпечення сім'ї, через такі особливості, контакти між батьками та дітьми призупиняються та порушуються [13, с.64].

Науковець В. Костів, досліджуючи виховний потенціал сім'ї, називає «дистантною сім'єю» неповну, нуклеарну чи розширену сім'ю, в якій з дитиною проживає лише один з батьків, а інший тривалий час відсутній через деякі причини. Сім'я офіційно є повною, проте батьки вплив на дитину не здійснюють, внаслідок того, що перебувають на значній дистанції від сім'ї [5, с. 196]. Дослідниця І. Трубавіна дистантною називає сім'ю, в якій її члени проживають окремо внаслідок різних причин: заробітки, ув'язнення, лікування, неспроможність утримувати сім'ю та передача дитини до інтернатних закладів [74, с. 69-73].

На думку Ф. Мустаєвої дистантна сім'я – це сім'я, члени якої проживають один від одного на відстані, через специфіку своєї професії [30, с.452]. В своїх наукових працях учена Г.Венгер спирається на узагальнююче обґрунтування дистантної сім'ї, аналізуючи літературу Я.Гошовського, Ф.Мустаєвої, та І. Трубавіної, де дистантна сім'я — це сім'я, члени якої тривалий час перебувають на відстані через те, що один або обидва батьки працюють за кордоном. Тобто дистантна сім'я — це мала соціальна група людей, поєднаних родинними відносинами (шлюбу, кровної спорідненості, усиновлення, опіки), спільністю формування й задоволення біологічних і

соціально-економічних потреб, любов'ю і взаємною моральною відповідальністю. Це сім'я, котра офіційно вважається повною, а насправді члени родини не отримують належного емоційного спілкування один з одним [5, с.196]. Також на думку цих дослідниць характерними психологічними ознаками дистантної сім'ї є:

1) відсутність або дисфункціональні механізми життєдіяльності одного з елементів в системі сімейних взаємин;

2) невідповідність мети дорослих членів родини цільовому призначенню сімейної функціональної структури;

3) дезорганізація сімейних зв'язків, що виявляється у відсутності адекватного розподілу сімейних ролей, невмотивованість цілей і неузгодження правил у повсякденному житті сім'ї як цілісної системи;

4) порушення енергетики системи (брак активності, спрямованої на задоволення потреб інших членів родини, відсутність спрямованості на розвиток сім'ї і, відповідно, неготовність до змін як у житті кожного окремого члена родини, так і сім'ї загалом);

5) низько функціональна діяльність членів родини з можливістю невиконання прямих сімейних обов'язків партнерами, що призводить до нехтування їхніми базовими потребами. Враховуючи, що стан, процес і результат задоволення чи незадоволення потреби є індикатором емоції особистості (цю думку неодноразово підкреслювали практично всі дослідники емоцій, незалежно від того, яких теорій вони дотримувалися), можна визначити те, які потреби й інтереси для неї актуальні [5, с. 197].

Вчені Левченко К., Кучумова Н. та Білик Н. на основі досліджень Т.Г.Веретенко та Н.В.Заверико розробили типологію дистантних сімей, в основу яких базовано три базові критерії:

а) Причини утворення дистантної сім'ї, де збережені міцні сімейні відносини, проживання за ступенем спорідненості.

До причин утворення дистантної сім'ї, де збережені міцні сімейні відносини відносять:

- сім'ї, у яких батьки відсутні тимчасово або довгостроково;
- сім'ї, у яких один з батьків є трудовим мігрантом за межами України терміном більше 1 – 3 років;
- сім'ї, у яких обидва батьки перебувають за межами України в питань працевлаштування та асиміляції до нових умов життя протягом 3 років;
- сім'ї, де батьки працюють за вахтовим методом;
- сім'ї, у яких діти народжені поза шлюбом та батьки разом ніколи не проживали;
- сім'ї інтернаціонального характеру, громадяни різних держав, у якій проживання дитини відбувається періодично з одним з батьків;
- сім'ї, батьки яких розлучилися, а діти проживають одним із них.

б) За якістю сімейних взаємин дистантні сім'ї, на думку вітчизняних дослідників, поділяються на: благополучні та неблагополучні. Така градація є досить спірною у зв'язку з революційними трансформаціями базового конструкту сім'ї;

в) Проживання сім'ї за ступенем спорідненості: сім'я, у якій дитина живе з одним з батьків; сім'я, у якій дитина проживає з родичами; прийомна сім'я; опікунська сім'я [35, с.12], [33, с.212].

Досліджуючи феномен дистантної сім'ї візьмемо до опрацювання смислове значення самого поняття «взаємини» (стосунки). Загально-філософське розуміння «взаємин» означає «...особливу, опосередковану залежність чи взаємозалежність станів, властивостей, зв'язків і стосунків на основі руху матерії та його атрибутів». Згідно з теоретичними положеннями вчених, обов'язковими компонентами взаємовідносин, їх структури є:

1) об'єкти стосунків; 2) власне самі стосунки цих об'єктів; 3) основа цих взаємин; 4) матеріальний фон стосунків; 5) результат взаємодії [10, с.80]. Важливість дослідження термінологічних наукових елементів такого поняття як «сімейні взаємовідносини» в дистантних сім'ях актуалізується проблемою формування нового системного підходу до вивчення типології сімей в процесі зміни соціальних контурів цих стосунків у часи воєнного стану та масової міграції населення. В ході дослідження ми зробимо акцент на пошук чіткого визначення такого поняття як дистантна сім'я, її функціонування та здійснення функціональних обов'язків у буремні часи сьогодення. Саме аналіз структурних взаємопов'язаних компонентів дистантної сім'ї створить підґрунтя для розробки механізму адекватного та раціонального функціонування сімей на відстані.

В своїх роботах ряд науковців досліджують особливості життєдіяльності дистантної сім'ї, в яких така сім'я класифікується як мала група із взаємовідносини з дефіцитом спілкування та непостійністю батьківства. До таких сімей відносять сім'ї моряків, військових, бортпроводників, спортсменів та артистів [5], [7], [8].

Науковець О. Пенішкевич, досліджуючи феномен сімей на відстані, виділяє такі види даного типу шлюбно-партнерських взаємовідносин:

... «1) сім'ї, де існує взаєморозуміння (кожен із батьків виконує відведену йому роль, а один із них заробляє гроші на навчання дітей, будівництво житла, відкриття власного бізнесу тощо; такі сім'ї не можна назвати неблагополучними. В таких сім'ях соціальний захист зводиться до надання їм соціально-коригуючої допомоги інформативного характеру);

2) неблагополучні дистантні сім'ї (з дітьми вдома застається один із батьків, частіше – батько; неможливість поєднання в таких умовах виконання ролі матері й батька; виникнення в членів сім'ї спочатку стресу, а з часом і депресії; часто виникає необхідність догляду за дитиною, що є характерною причиною втрати роботи; вирішення потреби в матеріальних коштах за рахунок заробітку мігранта; зловживання алкоголем і бездоглядність дитини);

3) обоє батьків тривалий час перебувають на заробітках за кордоном (дитина, як правило, залишається під опікою бабусі, дідуся, далеких родичів, сусідів, друзів, що зумовлює до дезадаптації та соціальної незахищеності дитини» [48, с. 121].

До повномасштабного вторгнення науковцями було виділено ряд ознак соціально-психологічного характеру, що окреслювали функціональні особливості життєдіяльності дистантної сім'ї, а саме:

1) відсутність або значне порушення мети в системі сімейних взаємин: розфокусованість виховної соціалізаційної мети дорослих членів родини призначенню сімейної системи; алгоритму функціонування у дезорганізації сімейних зв'язків без адекватного розподілу сімейних ролей, неузгодженості цілей та правил у функціонуванні сім'ї як цілісної системи; енергетики системи сімейних зв'язків (відсутність активних дій, спрямованих на задоволення потреб інших членів родини, відсутність цілеспрямованості на зростання сім'ї і відповідно неготовність до змін як у житті кожного окремого члена родини, так і сім'ї в цілому);

2) низька якість життєдіяльності в сфері виконання функцій родини аж до повної нездатності виконувати сімейні обов'язки та прогалини в задоволенні основних потреб членів родини. [5, с.198].

Ключовою обставиною у розумінні та формуванні поняття «дистанційна сім'я» є дослідження та аналіз підстав її утворення. Так, науковиця Я.М. Раєвська стверджує... «що причини утворення дистантних сімей слід шукати в усій палітрі відносин людини із зовнішнім середовищем як соціальної істоти». Однією з причин утворення дистантних сімей, на думку науковиці, є соціально-економічна, а саме необхідність фінансового забезпечення функціонування сім'ї, створення умов для одержання належної освіти, надання з боку батьків переваги платним послугам, з одного боку, та неможливість забезпечити сімейні потреби в країні – з іншого. Наступною причиною утворення дистантних сімей є соціально-психологічна, яка окреслена міжособистісними стосунками в родині, в тому числі конфліктними

чинниками виникнення таких взаємовідносин партнерів. Ще одна причина проявляється в активності трудових міграцій розлучених, котрі стикаються з проблемою утримання дитини без допомоги другого із батьків. Особливо це стосується мігрантів-жінок» [62, с. 281–282].

Проте у контексті реалій сьогодення ця класифікація є дещо консервативною та упередженою, так як в силу динамічного розвитку суспільства та стрімкого розширення економічних кордонів, зміщення потреби в робочій силі та космополітичної можливості до отримання освіти поза межами країни, безпекового фактору та гострої потреби внутрішнього та зовнішнього переміщення визначення поняття «дистантної сім'ї» буде сконструйоване з інших чинників, враховуючи динамічний аспект її функціонування. Під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів формування шлюбно-партнерських стосунків дистантних сімей, а також їх структурування при реалізації функції батьківства в неповних роз'єднаних сім'ях, потрібно дати визначення поняттю «дистантна сім'я», ґрунтуючись на такій психологічній характеристиці як єдність та взаємозв'язок індивідів у сім'ї. Уточнене визначення «дистантної сім'ї», що проявляється міжособистісному рівні, характері взаємин до моменту утворення дистанційних взаємозв'язків, рівень згуртованості як показник стійкості сім'ї до деструктивних явищ дає можливість визначити соціально-психологічні ознаки дистантної сім'ї на рівні сьогодення.

Аналізуючи праці польських науковців в формулювання терміну «дистантна сім'я» можна покласти міграційні, економічні, соціально-політичні, особистісні з матеріальним інтересом чинники, що утворені викликами теперішніх умов, і можуть бути передумовами такої класифікації:

- тимчасово неповна сім'я, в якій один із батьків або обоє тимчасово перебувають далеко від дому;
- неповна сім'я внаслідок тимчасової відсутності одного з батьків;

- неблагополучна сім'я (яка не виконує своїх основних завдань, тобто покладених на неї функцій, не задовольняє психічні, соціальні та емоційні потреби членів сім'ї) ;
- роз'єднана сім'я (через міграцію одного або обох батьків діти залишаються під опікою родичів (бабусь і дідусів), що сприяє дедалі більшому послабленню сімейних зв'язків.

Крім того, є інші визначення: - структурно неорганізована сім'я, роз'єднана, яку називають (також) тимчасово неповною; - неблагополучна сім'я; - транснаціональна сім'я (просторово/географічно розділена сім'я); - емігрантська сім'я ; - кочова, переміщена, роз'єднана сім'я [93], [94].

В своїх працях дослідниця Т. Яніцка-Панек, використовуючи поняття неповної сім'ї як «евросім'ї» підводить нас до визначення дистанційної сім'ї, як «тимчасово неповної сім'ї», що відповідає ситуації, спричиненій війною. Опираючись на наукові дослідження своїх колег, вона вносить термін «просторово/географічно відокремлена сім'я» і визначає ті сім'ї, які переживають «розділення фізичного, а не емоційного простору». Це категорія сімей, які живуть за кордоном, хоча вони тимчасово не разом, але мають почуття спільності та взаємної підтримки. Дослідниця стверджує, що «фізична сепарація не ототожнюється з припиненням сімейних стосунків, що дає змогу зробити висновок, що така сім'я все ще є спільнотою». Таким чином, «сім'я на відстані» функціонує, незважаючи на територіальну віддаленість і географічну відокремленість, її члени спільно приймають рішення, а стосунки між ними доводять, що роз'єднання не робить її неповною [90, с. 98].

Досліджуючи американські наукові джерела з питань життєдіяльності та взаємин членів сімей на відстані, ми помітили таку особливість, що немає визначення дистантної сім'ї як неблагополучної в соціально-психологічній практиці, а тимчасова відсутність когось з партнерів шлюбної пари є загально прийнятою концепцією матеріального характеру і носить короткостроковий характер. Зміна умов життя, праці та економічного благополуччя, в основному, мотивує до переїзду всю сім'ю з дітьми (не враховувались

представники критичних та екстремальних професій). Якщо діти залишаються самі або з близькими родичами, тоді дистантна сім'я є негативним явищем.

Отже, в процесі формування та створення понятійного апарату для визначення «дистантної сім'ї» необхідно також розуміти контекст сімейних взаємин, на які вплинув ендогенний фактор. До прикладу сім'ї, які перебувають або на відстані в силу обставин, що спровокували дистанційний функціонал сім'ї (навчання, робота, лікування), або екзогенний фактор впливу на стосунки, що позначається в тимчасовій розлуці з великим ризиком подальшого розриву шлюбно-партнерських зв'язків, як би то війна, територіальна розлука з переїздом в іншу країну з подальшою асиміляцією на чужій території.

На основі опрацьованих наукових робіт дослідників сімейно-шлюбних відносин можна також окреслити такі причини утворення дистантних сімейних взаємин як фінансово-матеріальні з умовою трудової міграції на строковий період, а також соціально-психологічні, де конфліктні обставини між членами сім'ї та хронічний негативний психологічний клімат між членами подружжя сприяли формуванню відносин на відстані з умовою юридичного збереження сімейних формально - документованих зобов'язань. Проте початок повномасштабного вторгнення країни – агресора на українські землі зумовив підґрунтя для утворення нових критеріїв для визначення поняття дистанційних сімей, які до моменту вимушеної розлуки не мали підстав для дистанціонування між членами родини (мобілізаційні процеси, втрата матеріально-житлової бази, тимчасова окупація, переїзд за кордон матері з дітьми тощо).

Тому нині основа змістовності поняття «дистантна сім'я» повинна включати такі ознаки її життєдіяльності, а саме, що це юридично зафіксована мала соціально-партнерська група, об'єднана спільним домашнім господарством, з метою здійснення соціально-біологічного відтворення та функцій сім'ї, члени якої в силу тимчасових або тривалих періодів часу під впливом патогенних зовнішніх (війна, мобілізація, втрата житла, економічне

зубожіння тощо) та/або соціально-психологічних факторів (емоційне відчуження, шлюбно-партнерські конфлікти і т.п.) проживає на певній відстані, з динамічною деформацією статусів, зразків поведінки та мінливим в залежності від обставин розподілом функціональних ролей. Таким дистанційним сім'ям притаманні ознаки змінного поліморфного характеру: особливість місця проживання та соціального оточення, структурний склад сім'ї та специфіка родинно-комунікаційних зв'язків, соціальні міграції, рольові установки та поведінка, функціональний розподіл між членами подружжя, особливості виховання та моделі поведінки в батьківській родині, конструкція сімейної взаємодії.

Сьогодення вимагає від дослідників більше уваги приділити саме фактору соціально-психологічної деформації батьківсько- дитячих стосунків в сім'ї на відстані, що викликані впливом соціально-політичних, економічних, безпекових обставин та трансформаційних процесів. З цього витікає логічне пояснення, що на фоні руйнування функціональних обов'язків міжособистісних стосунків і цінностей, особливо негативно відображаються процеси здійснення виховної функції партерами як базису становлення особистості дитини.

1.2. Соціально-психологічні умови здійснення виховної функції батьками в дистантних сім'ях як психологічна проблема.

З тисячолітнього досвіду становлення та розвитку суспільства в його етнокультурному та соціальному розрізі виховання в сім'ї та родині було і є першорядною цінністю, змістовним соціальним феноменом, який об'єднує людей за різнофункціональним виявом людини в усіх її іпостасях і ролях: немовля, дитина, підліток, юнак (дівчина), чоловік (жінка), син (дочка), дідусь, бабуся, онук та ін.

Ключового значення у вихованні та психоемоційному зростанні підростаючого покоління, становлення та розвитку особистості дитини,

особливо пубертатного періоду, становить виховний потенціал батьків, що проявляється у нормативному адекватному здійсненні виховної функції в сімейному колі. Опираючись на думку науковців-дослідників сімейних взаємин виховання у дистантних сім'ях є моделлю дефективного прояву такого виховання, що базується перш за все на дефіциті вербального та емоційного спілкування між батьками та дитиною, деформованому розподілі ролей у сфері здійснення виховної функції. На концептуальну думку дослідників сімейних відносин дитина у дистантній сім'ї позбавлена розуміння рольового та функціонального перерозподілу елементів взаємодії, які є характерним та невід'ємним елементом повних сімей.

Ряд науковців, дослідників сімейних взаємовідносин, а саме С.А.Скиба, М.В. Дмитришин та інших, також відзначають, що особливості виховної функції сім'ї полягають у тому, що вона одночасно виховує дорослих і дітей через реалізацію механізмів формування та зростання особистості дитини завдяки репрезентації суспільно-значущого досвіду із забезпеченням прав дитини; здійснення впливу через систему виховання сім'ї на кожного індивіда протягом його життя. Кожна сімейна група має свою систему виховання, засновану на певних особистих ціннісних орієнтаціях. Спочатку несвідомо імітуючи почуття близьких людей, дитина починає усвідомлювати, якими поведінковими діями вона радує, а чим засмучує. Пізніше відбуваються процеси формування уявлень про те, що є прийнятним у сім'ї, а дорослішаючи, вона починає розуміти та опиратись на принципи, що є фундаментом взаємин в її сім'ї, порівнювати їх з ідеальною, на її погляд, системою.

В третьому аспекті, виражається дія до мотивування дітей до саморозвитку, самовдосконалення своїх батьків та інших родичів. Дитина є невичерпним джерелом життєвих успіхів, емоційних стимуляторів для дорослих. Підростання, дорослішання дитини потребує нових знань, виховних умінь і навичок дорослих, реалізації своєї соціальної ролі на більш високому рівні. Виховуючи дитину, батьки самі повинні поводитися на рівні вимог, які

їй пред'являють. Очевидно, на цьому ґрунтуються твердження, що не сім'я соціалізує дитину, а дитина соціалізує дорослих. У дошкільні роки дитина повністю ототожнює себе зі своєю сім'єю, передусім із батьками; її емоційний світ майже цілком залежить від атмосфери в сім'ї. Саме тут вона пізнає й опановує моделі моральної поведінки, взаємодії з іншими людьми, природою тощо [3, с.100], [69, с.22].

Спираючись на вище зазначене, можна стверджувати, що виховна функція може бути потенційно інтегрована і у виконання інших функцій життєдіяльності сім'ї таких як:

- економічна - виховати в дітях вміння та навички до матеріально-фінансового задоволення власних потреб, привити засади економічної дисципліни та грамотності;
- регулятивна – здійснювати в процесі виховання дітей формування моральних норм поведінки та механізмів соціальної адаптації;
- репродуктивна та сексуальна - за рахунок виховання в дітях розуміння сексуального задоволення та культури інтимних відносин, бажання та потреби відтворюватись в репродуктивному процесі;
- комунікативна та рекреативна – реалізація виховної функції створює підґрунтя для емоційної зрілості в комунікаційному процесі по відношенню до зовнішнього світу, до найближчого оточення та самовідновлення. Інтеграційний процес виховної функції включає в даному випадку виховання повноцінної взаємодії як в соціумі, так і з різними по статусу членами родини.
- психологічний синтез психотерапевтичної та виховної функцій передбачає виховання емпатійних та резонуючих почуттів для формування та розвитку гармонійних взаємовідносин, щирості тілесного контакту, адекватному відтворенні емоційного фону тощо.

Критичність сьогодення обумовлює реактивну зміну здійснення вище зазначених функціональних процесів в силу відображення стану пристосування до теперішніх умов, що в найближчому майбутньому додасть до функції виховання низки специфічних чинників її відтворення.

У законодавчих актах та наукових працях соціологічних досліджень наголошено, що сім'я – це перший соціальний інститут, який забезпечує процес соціалізації дитини за допомогою функції виховання. Саме базисом входження в систему суспільних відносин є допомога та підтримка членів сім'ї, як ключовий вектор життєвих орієнтацій, нормативних правил поведінки, які необхідні для її адаптації до здорової життєдіяльності [67], [72], [73].

Отже змістовністю феномена дистантної сім'ї найбільш різнобічно можна окреслити на даному етапі її трансформаційних змін через базисне висвітлення її функцій, а саме:

1. Дітонародження нащадків та їх виховання (порушення в здійсненні цієї функції у дистантних сім'ях відбувається максимально через деструкцію і невизначеність позиційно-рольових відносин шлюбних партнерів щодо питань виховних процесів дітей. Образно кажучи, традиційні форми виховання дітей зруйновані, а нові не набуті, що є причиною дестабілізаційних та стресових чинників у процесі формування особистості дитини);
2. Збереження, стабілізація, розвиток та наступництво для зростаючої генерації ціннісно-орієнтованих форм реалізації функцій сім'ї та накопичення її потенціалу як значущої компоненти розвитку соціальної спільноти;
3. Задоволення потреб близьких та рідних у психологічній безпеці та емоційному комфорті, важливості свого “Я”, тілесному теплі та любові;
4. Становлення особистісно-орієнтованих умов для розвитку потенціалу всіх членів сімейної групи;

5. Задоволення сексуально-еротичних потреб та створення умов для правильного сексуального виховання свої дітей;
6. Забезпечення задоволення потреб у спільному проведенні вільного часу та дозвілля, посилення мотивації до потреб емоційно-психологічної комунікації;
7. Взаємодопомога та організація злагодженого ведення домашнього господарства, розподіл функціоналу між членами сім'ї;
8. Задоволення індивідуальної «зрілої» потреби у відтворенні батьківських та/або материнських функцій у комунікаціях з дітьми;
9. Соціальна регуляція та контроль за поведінкою членів сім'ї;
10. Створення та управління процесом задоволення фінансових запитів сім'ї з метою зростання її матеріального благополуччя ;
11. Забезпечення збереження та відновлення здоров'я сім'ї на різних етапах її функціонування.

Для дистантної сім'ї притаманна постійна структурна модифікація її складових компонентів, що передбачають концептуальні засади шлюбних стосунків, батьківства, взаємовідносин з дітьми та ведення домогосподарства. За класичним теоретичним визначенням, як зазначалося у попередньому розділі, поняття дистантної сім'ї характеризує визначення як шлюбні законні відносини без традиційної форми сім'ї, яка у значній мірі є номінальною тому, що подружжя переважно проживають окремо один від одного [7]. Загально статистично подружня пара у дистантній сім'ї має нестачу прояву позитивно забарвлених почуттів, низький рівень емоційної гармонії. Дефіцит вияву позитивного емоційного стану та любові, поваги та зацікавленості, перевага економічної мотивації над психологічно-емоційною призводить до негативного розвитку сімейних взаємовідносин між партнерами, що безпосередньо відображається на формування особистості дитини, її адаптації до викликів зовнішнього світу, створення та формування комунікативних зв'язків. В проблемі сьогодення на фоні воєнних подій додав корективи такий

негативний чинник як підвищена агресивність між членами сім'ї, дезадаптованість та невизначеність вектору дії та спільного розвитку, тривога за/або одного з батьків, хто відсутній вдома, протиріччя почуттів та цілей – залишити країну або місце проживання заради безпеки чи бути разом, адаптуючись під критичність сьогодення.

Звернемо також нашу увагу на рольовий функціональний розподіл обов'язків між членами подружжя в повних та дистантних сім'ях щодо виховання дітей. Поняття ролі у вивчення психології сім'ї спирається на уявлення вітчизняних авторів про соціальну роль, а також про міжособові та конвенційні ролі, що виступають функцією соціальної системи, моделей поведінки, об'єктивно заданою соціальною позицією особистості в системі об'єктивних чи відносин між особами. В своїх дослідженнях по рольовому розподілу відносин ряд науковців вважає, що ефективне функціонування сім'ї дієве тоді, коли її рольова структура відповідає таким вимогам:

- ✓ несуперечність сукупності ролей, які створюють цілісну систему як у відносинах ролей, виконаних однією людиною, так і сім'єю в цілому;
- ✓ виконання ролі повинно забезпечувати задоволення потреб усіх членів сім'ї в рамках сім'ї;
- ✓ прийняття ролі повинно відповідати можливостям особистості та не призводити до «рольових перевантажень».

Конвенційні ролі керуються морально-правовими засадами та традиціями. На їх основі стандартизуються права та обов'язки шлюбно-партнерських стосунків, у формі норм поведінки та способів їх здійснення. Міжособові ролі визначаються визначеним механізмом відносин між особами у сім'ї, закарбовуючи в собі унікальний досвід міжособистісного спілкування сімейного кола [4; с. 32].

Прийняття ролі здійснюється відповідно до соціокультурних норм та стандартів, які визначають критерії оцінки успішності виконання ролей. Рольова поведінка характеризується ступенем ідентифікації виконавця з

роллю, тобто ступенем прийняття відповідальності за виконання ролі, рольовою компетентністю, тобто сформованістю мотиваційного та операційно-технічного компонентів рольової поведінки; конфліктністю ролі, тобто суперечністю у свідомості людини поведінкових моделей, необхідних для реалізації ролі. Значний вплив на процес прийняття та виконання ролей подружжям спричиняє фактор батьківської сім'ї, що може виражатися в утворенні у новій сім'ї характеру розподілення сімейних ролей та у виконанні засвоєних ролей в тій формі, в якій вони виконувались у батьківській сім'ї, чи в запереченні укладу в батьківській сім'ї [6; с. 19].

В сучасній психології представлені різні класифікації типів розподілення ролей у сім'ї. Так, І. Гребеніков виділяє три типи розподілення сімейних ролей в нормативних сім'ях, який може бути застосований і до характеристики рольового розподілу в дистантних сім'ях, а саме: централістичний (авторитарний) - одноособове головування в колі сім'ї у формі директивного впливу та розподілу влади; автономний, якщо члени розподіляють не переходять психологічні межі один одного і рішення щодо життєдіяльності пари приймають поосібно; демократичний-рівноправне подружжя. В попередніх до повномасштабного вторгнення працях запропонована така класифікація основних ролей у сім'ї: відповідальний за матеріальне забезпечення сім'ї; господар — господарка; вихователь; відповідальний за доглядом за новонародженим; сексуальний партнер; організатор розваг; відповідальний за дотримання родинних зв'язків; організатор сімейної субкультури; «психотерапевт» [5; с. 196].

До початку повномасштабного вторгнення науковий тандем дослідників сім'ї Є.Потапчук та Д. Карпова на основі аналізу опублікованих наукових статей акцентували увагу на відсутності досліджень, присвячених обґрунтуванню переліку сімейних ролей та визначенню обов'язків членів сім'ї. Обґрунтовуючи те, що для задоволення потреб своїх членів сім'я покликана виконувати низку важливих функцій, а саме задовольняти потреби

бути батьком чи матір'ю; виховувати дітей і самореалізовуватися в дітях; задовольняти потреби добробуту, забезпечувати достаток; задовольняти потреби у веденні домашнього господарства, в організації загального укладу життя сім'ї; сприяти збереженню здоров'я та відновленню фізичних сил; задовольняти потреби в емоційній підтримці, повазі, психічному захисті; задовольняти потреби у взаємному духовному збагаченні та спільному проведенні дозвілля; задовольняти статево-еротичні потреби подружжя та продовження роду; забезпечувати виконання членами сім'ї суспільних норм [53, с. 268-269], відстежується значна проблематика у формуванні понятійно-категорійного апарату щодо розподілу ролей в звичайній нормативній сім'ї та сім'ї дистантного типу.

Важливо також зосередити увагу на дослідженнях Є. Потапчука та Н.Потапчук про аналіз та інтерпретацію результатів дослідження сімейних рольових моделей в умовах війни за емоційною функцією, що в силу інтегративного характеру функцій сім'ї корелюється з дослідженнями виховної функції в дистантних сім'ях. Найважливішими моделями поведінки членів родини для опису «Сімейна роль за емоційною функцією родини в умовах війни» є: берегиня, що створює затишок, захист, друг – виявляється в прихильності та довірі, лідер відповідальний за прийняття важливих рішень та розв'язування проблем; мотиватор (муза) стимулює до дій, оптиміст - виявляє бадьору позицію до життєдіяльності сім'ї, порадник - надає мудрі настанови, слухач - уважно вислуховує членів сімейного осередку, співрозмовник-інформує на корисні та цікаві теми, розрадник, що втішає та розраджує, гуморист – знижує рівень емоційної напруги [50; с. 195]. Дані результати дослідження можуть бути модифіковані під систему опрацювання рольових моделей в дистантних сім'ях з подальшою розробкою та впровадженням результатів в психотерапевтичну практику.

За результатами проведеного нами опитування серед 20 повних сімей та 20 дистантних сімей зі стажем подружнього життя більше 10 років, було

виявлено таку особливість, що із 40 подружніх пар, тільки 53,2% пар назвали до 10 сімейних ролей, 10-15 ролей – тільки 33,1%, більше 15 сімейних ролей – 13,7 %. На запитання для корегування дослідження про розуміння сутності сімейних ролей та їх категорійного розподілу, майже 95,3 % опитуваних відповіли, що усвідомлення про свою рольову позицію прийшло у період здійснення функціональних обов'язків після 5-7 років спільного проживання. Це обумовлено тим, що в традиціях виховання майбутнього члена сім'ї було не прийнято навчати дітей функціонально-рольовому призначенню, а в основу розподілу та розуміння ролей в сім'ї застосовувались патерни поведінки попереднього покоління на основі гендерних стереотипів.

Ретельний аналіз наукових джерел у сфері дослідження сімейних взаємин показав, що на аналіз особливостей реалізації виховної функції дистантними сім'ями, безпосередньо впливає вивчення рольового розподілу функцій між членами подружжя. Для дослідження ми опирались на класифікаційну діагностику науковиці Д.Карпової [24;с. 45], об'єднавши деякі функціональні ролі і вибрали базові їх форми для порівняння виконання їх у повних та дистантних сім'ях (Додаток А). В таблиці 1.1. представлені функціональні ролі сімей у відсотковому значенні, що на нашу думку, є найбільш ключовими. Опираючись на відсоткові показники по таблиці 1.1., можна виокремити таку особливість, деталізуючись за сімейними ролями як у повних сім'ях, так і дистанційних, а саме:

1. *Добувач* - провідна роль фінансового забезпечення належить чоловікам в обох типах сімей, що є результатом нинішніх соціально-економічних обставин, проте значна частка у 40.1 % відводиться жінкам з повних сімей, так як в нормативній сім'ї в силу прямої комунікації легше налагодити систему розподілу інших функціонально-рольових обов'язків і здійснювати роль матеріального забезпечення може виконувати і дружина.

Таблиця 1.1. - Функціональний розподіл сімейно-шлюбних ролей у повних та дистантних сім'ях

Сімейна роль відповідно до сімейної функції	Повна сім'я, розподіл за статтю, %		Сімейна роль відповідно до сімейної функції	Дистантна сім'я, розподіл за статтю, %	
	чоловік	дружина		чоловік	дружина
Добувач	60.9	40.1	Добувач	69.2	30.8
Господар-господиня	37.8	62.2	Господар-господиня	21.5	78.5
Порадник-співрозмовник	42.8	57.2	Порадник-співрозмовник	22.2	77.8
Друг- партнер	47.4	52.6	Друг- партнер	48.5	51.5
Сексуальний партнер	52.8	47.2	Сексуальний партнер	-	-
Вихователь	38.3	61.7	Вихователь	19.7	79.3
Сімейний розрадник	29.9	70.1	Сімейний розрадник	16.7	73.3

2. *Господар-господиня* - з результатів видно, що спостерігається досить негативна тенденція в повних сім'ях, де за показниками роль господаря покладається на дружину (62.2 %), враховуючи, що обидва члени подружжя знаходяться разом і потенційно спроможні розподілити таку роль в рівних долях, керуючись зрілістю свого сімейного стажу. Навпаки, високий показник залученості жінок у роль «господині» у дистантній сім'ї обумовлена потребою та негласними повсякденними зобов'язаннями щодо витрачання коштів і забезпечення сім'ї в сфері побутово-господарських запитів, так як відбувається компенсація виконання функції господаря замість відсутнього члена сім'ї. Зважаючи на більшу спрямованість дистантних сімей на цільове вирішення різного роду проблем, можна пояснити таку активну роль представниць цих сімей у прийнятті господарських рішень (78.5 %). Логічним є і те, що епізодичність перебування вдома чоловіка в сім'ї не дозволяє йому здійснювати на пряму функцію господаря, задовольняючи побутові потреби своїх близьких, так як більшість часу втрачається на адаптацію до домашнього осередку та побутового життя сім'ї. В нашому дослідженні основна частка

відсутнього в сім'ї якраз припадає на чоловіків, тому в аналізі отриманих даних відслідковується гендерний рольовий перекис в процесі здійснення даної функціональної ролі.

3. *Порадник - співрозмовник.* Аналізуючи показники по даній функції між нормативними та дистантними сім'ями спостерігається певна схожість у відсотковому співвідношенні між двома типами сімей та їх членами. В нашому опитуванні виявилась тенденція до виконання жінками ролі порадирика. Як гіпотеза, причиною може бути перекладання відповідальності за забезпечення ритуалів та комунікативних зв'язків на дружину в повних сім'ях (57.2%), тоді як в дистантних – це обумовлено потребою перерозподілу обов'язків у випадку відсутності одного з подружжя (чоловіки-22.2 %, жінки 77.8%), або як напрацювання самостійності в вирішенні екстрених питань. Негативним сигналом для обох типів сімей є створення несприятливого підґрунтя для ізоляції одного партнера шлюбних взаємовідносин від сімейного кола. Утворення «кола одnodумців» за відсутності паритету в системі відносин родинного осередку сприяє конфліктній ситуації, поглиблює кризу емоційної відчуженості того, хто перебуває на фізичній (дистантна сім'я) та емоційній відстані (повна сім'я з порушенням емоційно-психологічної близькості).

4. *Друг-партнер.* Високі показники такої ролі в обох типах сімей, при уточнюючому інтерв'ю, були обґрунтовані не стільки орієнтацією на формування спільних культурних цінностей та організацією дозвілля, а зумовлені баченням в даній ролі продуктивної взаємодії та тісного взаєморозуміння. Прикладом ролі «друг-партнер» в дистантній сім'ї є моральна підтримка членів подружньої пари на відстані та обмін емоціями або інформацією. Високий показник у жінок з повних сімей (52.6%) і жінок з дистантних сімей (51,5 %) свідчить скоріше про довірливе відношення до шлюбного партнера, що сформувалось протягом періоду спільного подружнього життя, а також високу потребу в підтримці в часи воєнного

стану. Особливістю є і те що умови сьогодення вивели жінку на нову роль як рівноцінного взаємодіючого партнера з високою мірою відповідальності за збереження благополуччя сім'ї. В стані війни та викликаній війною соціально-економічної кризи партнер в ролі друга стає опорою з ціллю сімейної солідарності, взаємодопомоги, можливістю налагодити життєдіяльність, а іноді запуснути сімейний механізм виживання. Ризиками в даній ситуації є зростання періоду розлуки, згасання емоційної взаємодії та пристосування до позиції «опора тільки на себе».

5. *Сексуальний партнер.* Досліджуючи роль сексуального партнера виникла проблема в діагностиці опитування членів дистантних сімей у зв'язку з невизначеністю даної функції в їх житті та епізодичністю фізичного контакту. Важливим чинником, окресленим в опитуванні подружніх пар на відстані, є адаптивність до такого типу відносин з метою ефективного збереження сексуально-емоційних зв'язків. 32 % з дистантних пар відповіли, що страждають від дефіциту інтимних відносин, 28.4%- що відносини на відстані внесли нові позитивні зміни в їх інтимне життя, відбулось емоційне відновлення інтимного бажання як важливої сімейної цінності, 19.7%- відповіли, що наповнили іншим змістом роль «сексуального партнера», де сексуально-інтимні відносини є однією з умов домовленості збереження сім'ї і є подружнім обов'язком в епізодах зустрічі сімейної пари, а 19.9 %- утримались від відповіді щодо даної ролі і вважають, що вони сконцентрувались на найбільш важливіших функціях життя родини.

Важливо зауважити, що у вибірці опитування брали подружні пари, які вже мають дітей і акцент на репродуктивну функцію в даній ролі не робився, мотивуючись відтермінуванням обома партнерами.

6. *Вихователь.* Аналізуючи відсоткові показники виконання ролі вихователя представниками двох типів сімей варто було б зауважити, що саме сучасна сім'я відображає особливості здійснення такої важливої ролі і є чітким індикатором прояву проблем виховання в духовному спілкуванні, емоційній підтримці, виховній функції, оскільки ні суспільство воюючої країни в стані

соціально-економічної кризи, ні навчально-виховні заклади в умовах трансформаційних процесів не можуть забезпечити таких унікальних умов для емоційно-духовного життя особистості, якими володіє сім'я. З таблиці 1.1. бачимо наступне, що роль вихователя в повній сім'ї виражається в пропорції 38.3 % до 61.7% між чоловіками та жінками, в дистантній 19.7 % до 79.3 %. Тобто процес соціалізації дитини, прививання прийнятих норм, засвоєння потрібних якостей та моральних канонів та цінностей припадає на дружин, що є результатом теперішніх умов природнього, культурного та соціального середовища. В процесі додаткового опитування та індивідуальних консультацій щодо функціональної ролі вихователя в сім'ї було виявлено ще ряд негативних чинників, вказаних 40 опитуваними, що проявляється в ряді таких станів як тривожність, невизначеність стилю виховання, дефіцит часу, безпорадність, нерозуміння вікових особливостей нащадків. Найбільша частка у повних та дистантних сім'ях припадає на такі негативні явища як дефіцит часу (47.2%, 59.3%, 77.2 %, 36.9%) та нерозуміння вікових емоційно-психологічних особливостей розвитку дитини (48.4 %, 39.3%, 53.9%, 37.9%). Якщо порівняти стан батьків дітей та підлітків з дистантних сімей із станом батьків повних, то дефіцит часу, мабуть, відчуватимуть усі. Адже догляд за дітьми та їх виховання нині з причин акцентуації префігуративної культури займає досить вагомі затрати часу, який раніше дорослі могли використати на особистісні цілі та розвиток. Характерним є і те, що високий показник такого чинника як «невизначений стиль виховання» в дистантних відносинах (53,8%) відображає в повній мірі проблематику віддаленість батька від сім'ї, де мати намагається компенсувати дитині його тимчасову відсутність. Прийняття матір'ю більшості обов'язків порушує звичний образ сім'ї. Відсутність батька означає, що дитина не може спостерігати за тими гендерними ролями, завданнями і функціями, які вони обоє повинні виконувати. У дистантній сім'ї відбувається порушення виховного процесу, який є потенційним джерелом дисфункцій процесу входження дітей та підлітків у батьківські та соціальні ролі. Показник «безпорадність», який за результатами опитування жінок з

дистантних сімей склав 55,4 % є небезпечним станом, адже він вказує на високу ймовірність безсилля подолати існуючі виклики. У такому разі існує ризик наробити помилок у вихованні та втратити контроль над дітьми.

Тривожність у виконанні ролі вихователя у батьків обох типів сімей може пояснюватись тим, що у період кризових подій, посилюється невпевненість у коректності здійснення ними виховної функції, виконання нормативного застосування заохочень та покарань, створення формалізованих взаємовідносин між батьками та дітьми, зниження емоційної теплоти, зростання непорозумінь.

Таблиця 1.2. - Показники результатів опитування негативних станів серед шлюбних партнерів у повних та дистантних сім'ях, %

Негативні стани	Чоловік з повної сім'ї, %	Жінка з повної сім'ї, %	Чоловік з дистантної сім'ї, %	Жінка з дистантної сім'ї, %
тривожність	26.7	33.6	28.9	29.6
невірний стиль виховання	25.9	22.7	53.8	23.2
дефіцит часу	47.2	59.3	77.2	36.9
безпорадність	16.7	37.4	15.1	55.4
нерозуміння вікових особливостей нащадків	48.4	39.3	53.9	37.9

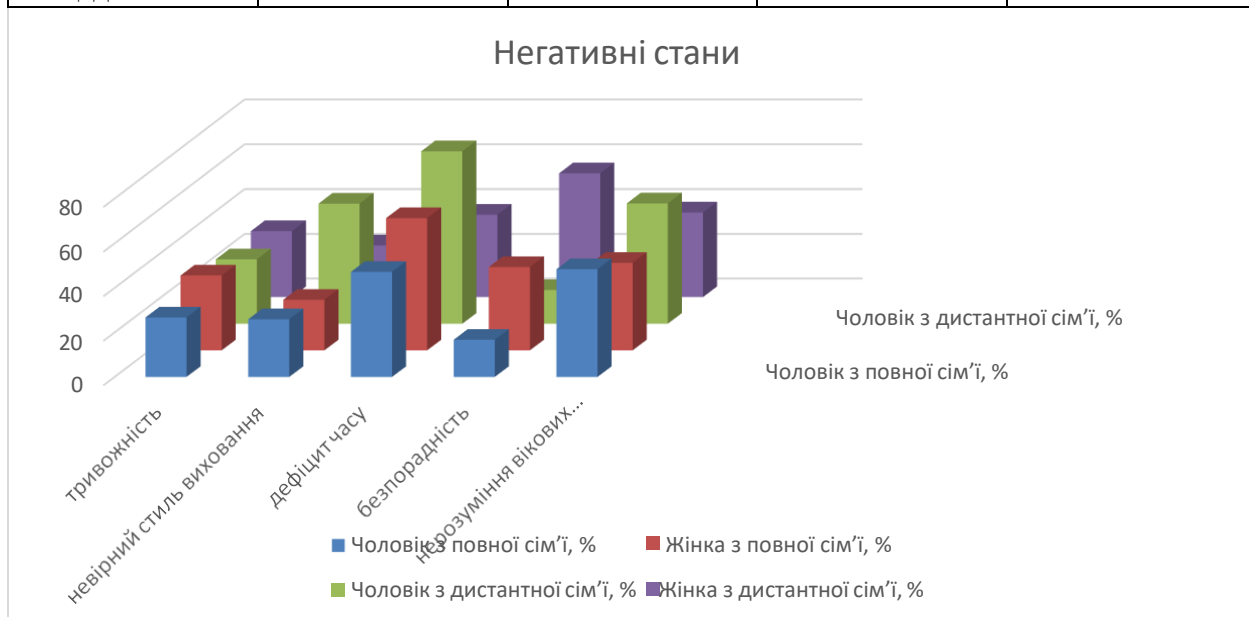

Рис1. Опитування негативних станів серед шлюбних партнерів у повних та дистантних сім'ях, %

7. *Сімейний розрадник.* Аналізуючи показники результатів даної функціональної ролі варто звернути увагу на те, що основна частка психологічної та емоційної підтримки, допомога в створенні сприятливого мікроклімату, підтримка в конфліктних ситуаціях та надання психологічно-емоційної опори в обох типах сімей належить жінкам, 70.1 %- в повній та 73.3% в дистантній. Причини такого нерівномірного розриву в показниках між чоловіками і жінками можуть полягати в формуванні сталої психологічної установки між подружжям, що передбачає чітке окреслення ролі жінки як сімейного розрадника або «психотерапевта», в силу кращого рівня розвитку емпатії та психологічної гнучкості. Як гіпотеза, для дистантної сім'ї таке явище є характерним, з причин відсутності одного члена шлюбної пари в системі родинних взаємин. Схему комунікативної взаємодії з батьком як порадики в сім'ї, в основному, побудовано на спілкуванні через засоби інтернет- зв'язку, недоліком якого є обмеженість часу та бар'єрність екрану. В ході додаткового опитування чоловіків з повних сімей, де показник ролі порадики склав всього 29.9%, було з'ясовано тенденції до патріархальних упереджень функціонування в сім'ї, нерозуміння того факту, що психологічна-емоційна підтримка за сторони батька така ж важлива і рівноцінна як і матері в формуванні соціального благополуччя дітей різних статей, а також для запобігання переносу дисфункціональних стереотипних відносин у свої сім'ї в майбутньому.

Отже, важливою проблемою сьогодення є порушення рольових функцій, а особливо виховної функції та ролі вихователя, яка інтегрована в здійснення інших сімейних функцій. Зміна конфігурацій дитячо-батьківських стосунків і взаємин між шлюбними партнерам характеризується нестійким характером як в повних, так і в дистантних сім'ях. Найбільш значущими проблемами для підростаючих нащадків із дистантних сімей в процесі здійснення виховної

функції їх батьками є тривала відсутність одного із батьків та дефіцит емоційного спілкування з батьками, що викликає на дезадаптивний характер взаємовідносин.

1.3. Порівняльний аналіз результатів дослідження особливостей виховної функції в повних та в дистантних сім'ях.

Беззаперечно, сім'я є ключовим чинником в формуванні особистості та соціалізації нащадків, що відбувається шляхом цілеспрямованого виховання і на основі атмосфери, яка панує в сімейному осередку. Тривалість відсутності батьків впливає на психо-емоційний стан дитини, на погіршення поведінки та взаємовідносин з батьками, навчання і виховання у цілому. З приводу процесу виховання дітей існує безліч теоретичних та практичних напрацювань. Батьки, виховуючи дітей, за браком знань по вихованню попередніми поколіннями, зазвичай поводяться так, як їм підказує власний життєвий досвід або складаються обставини.

На основі досліджень науковиці Л. Манчуленко можна дати таке визначення вихованню, що це процес цілеспрямованої динамічної взаємодії (співробітництво, партнерство) вихователя (в нашому випадку - батьки) і вихованця (дитини, підлітка тощо), що ґрунтується на різноманітних формах діяльності (функціях) і полягає у створенні мотиваційної бази для самореалізації, самоствердження та розвитку особистості дитини [40; с. 8-9]. В основі функції виховання лежать закономірності, що полягають в органічному поєднанні виховання з потребами особистості у спілкуванні, безпеці, оцінці, схваленні та прихильності, знаннях та розумінні при тісній взаємодії батьків та дітей. Опираючись на принципи виховного процесу в сім'ї, можна сформулювати та розвинути гармонізацію механізмів виховного впливу в залежності від вікових, розумових, етичних, культурних чинників, що вплинуть на структуру особистості дитини. Керуючись конструктом нормативності розвитку виховної функції та особливостями взаємодії

батьківсько- дитячих відносин, можна дослідити специфіку сімейних взаємин у різних сім'ях.

Дослідити взаємодію батьків і дітей у нормативних та дистантних сім'ях у сфері здійснення виховної функції дозволяє опитувальник «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) (Ейдемільер Е. Г., Юстицкис В. В.) у підлітковому варіанті. Методика призначена для вивчення досвіду батьків у вихованні дитини (підлітка), відслідковуванні помилок у батьківському вихованні у повних та дистантних сім'ях. Вона дозволяє діагностувати дисфункції в системі взаємного виховання підлітків як особливо вразливої категорії (Додаток Б).

Опитувальник АСВ включає 130 тверджень, що стосуються виховання дітей. У нього закладені 20 шкал. Перші 11 шкал відбивають основні стилі сімейного виховання; 12,13, 17 й 18-я шкали дозволяють одержати уявлення про структурно-рольовий аспект життєдіяльності родини, 14-я й 15-я шкали демонструють особливості функціонування системи взаємних впливів, 16, 19-я й 20-я шкали - роботу механізмів сімейної інтеграції. Нижче наведений опис шкал у том порядку, у якому вони розташовані в опитувальнику.

В дослідженні прийняли участь 40 сімейних пар, з сімейним стажем більше 10 років: 20 – повних по складу членів сім'ї, 20- дистантних. Рівний розподіл відбору формувався з такою метою, щоб не було відсотків відхилення показників між різними типами сімей. В подальших дослідженнях важливо було б враховувати показник диференціацій пар за різним віковим стажем подружнього життя, умовами проживання, соціальним статусом тощо. В таблицю 1.3. винесено відповіді батька та матері у нормативних (повних) сімейних парах по середньоарифметичному показнику. В таблицю 1.4. винесено відповіді батька та матері у дистантних сімейних парах по середньоарифметичному показнику. Позначення шкал презентовані в діагностичному значенні норми.

В таблиці 1.3. після аналізу відповідей батьків з нормативних (повних) сімей в середньому проявились у відхилення від норми такі шкали як ігнорування потреб підлітка (У-), надмірність вимог або обов'язків (Т+), нестійкість стилю виховання (Н), проекція на дитину власних небажаних якостей (ПНК), що в певній мірі свідчить про нестійкість відносин батьків з підлітками, що притаманні патернам виховної функції в нашому суспільстві.

Для більш точного аналізу доречно б було скласти індивідуальне тестування для окремо взятої сім'ї, враховуючи багатофакторність її розвитку та функціонування. Проблема такого вияву в дослідженні полягає, ще в сильній гендерній стереотипізації суспільства та його патріархальних парадигм. На чоловіків часто накладаються соціальні очікування і стереотипи, пов'язані з маскуліністю та гендерними ролями. Вони можуть відчувати соціальний натиск щодо прояву сили, незалежності, успіху і стриманості. Ці стереотипи можуть створювати обмеження і психологічний тиск на чоловіків і проектуватись на ту ж стать дитини, що виховується. Щодо батьківства, то чоловіки можуть стикатися з викликами, пов'язаними з родинними ролями та батьківством. Соціальні очікування можуть впливати на їхню участь у вихованні підлітків та розподіл обов'язків в сім'ї. Вище зазначені фактори можуть також свідчити про пограничний показник як винесення конфлікту між подружжям в сферу виховання (ВК), де процес і тактика виховання батьків найчастіше бувають діаметрально протилежними. В таблиці 1.3 після аналізу відповідей матерів з нормативних(повних) сімей в середньому проявились у відхилення від норми такі шкали як ігнорування потреб підлітка (У-), що свідчить скоріше не за міру зайнятості батьків вихованням дитини, а за ступінь задоволення її потреб (дитина, одіта, нагодована, матеріально забезпечена - значить емоційно задоволена та любима); надмірність вимог (обов'язків) (Т+)- у додатковій бесіді матері повністю усвідомлюють, що дитина дуже навантажена, але не бачать цієї надмірності навантаження.

Таблиця 1.3. - Результати опитувальника «АНАЛІЗ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИН» (АСВ) членів повних сімей (батько/мати) (сер.ариф.показник)

Назва шкали ^[1]	Діагностичне значення по середньому показнику, батько	Діагностичне значення відхилення	Діагностичне значення по середньому показнику, мати	Діагностичне значення відхилення	Діагностичне значення, норма
Г+	2,68	норма	5,22	норма	7
Г-	5,67	норма	5,25	норма	8
У+	5,01	норма	6,36	норма	8
У-	5,63	-1,63	6,34	-2,34	4
Т+	6	-2	5,02	-1,02	4
Т-	3,89	Погранична межа	2	норма	4
З+	3,99	Погранична межа	6	-2	4
З-	2,75	норма	2,2	норма	3
С+	2,05	норма	2,7	норма	4
С-	3,32	норма	2,3	норма	4
Н	7,74	-3	2,2	норма	5
РРЧ	4,21	норма	5,98	Погранична межа	6
ПДЯ	2,2	норма	3,99	Погранична межа	4
ВН	4,3	норма	3,35	норма	5
ФУ	4,3	норма	5,99	Погранична межа	6
НРЧ	6,75	норма	5,05	норма	7
ПНК	7	-3	2,36	норма	4
ВК	3,89	Погранична норма	2,36	норма	4
ПЖК	2,44	норма	2,58	норма	4
ПМК	2,45	норма	2,58	норма	4
Г+	-				
Г-	-				
У+	-		-		
РРЧ	-		-		
ФУ	-		-		
НРЧ	-		-		

Присутня впевненість, що на даний момент цього вимагають обставини, і від підлітка очікують значних і не відповідним їй можливостям успіхів у навчанні або інших досягнень; надмірність вимог-заборон (домінування) (3+)-

в даному випадку викликана тривожністю та травматизацією військового часу у самих батьків, типу «не лізь, не роби, бо наробиш ще більшої біди», не усвідомлюючи при цьому як провокують у підлітка психастенічні прояви характеру в період становлення його(її) як емоційно дорослої відповідальної особистості. Погранична межа шкал як фобія втрати дитини (ФУ), розширення сфери батьківських почуттів (РРЧ) та перевага, підтримка у підлітка дитячих якостей (ПДЯ), потребують додаткового вивчення та аналізу. Допустима гіпотеза, що колективний страх та психологічна травматизація навколишніми подіями сприяла поєднанню цих особливостей в момент діагностичного анкетування.

В таблицю 1.4 винесено відповіді батьків та матерів з дистантних сімейних пар. Зазначимо, що діагностувались пари, де у дистанційній ролі знаходиться чоловік родини, при цьому діти проживають з матір'ю. Строк дистанційного періоду складає від 2 до 5 років (військові, трудові мігранти, чоловік залишився в Україні, а жінка з дітьми виїхала). В ході дослідження опитуваних членів дистантних сімей, а саме батьків (чоловіків), спостерігалися відхилення від норми в таких шкалах як надмірність вимог-заборон (домінування) (3+), і на ряду з цим такої шкали як недостатність вимог-заборон до дитини (3-). Невизначеність типів та стилів виховання, одночасна протилежність застосування таких умов як надмірність заборон та недостатність вимог свідчить про нерозуміння батьками як виховувати підлітка, або як компенсувати свою відсутність. Особливо це проявляється (з індивідуального опитування досліджуваних), хто досить рідко має прямий контакт з дитиною, не підтримує емоційний зв'язок, а взаємовідносини зводять до задоволення матеріальних потреб та вимог дитини. Відбувається емоційне порушення процесу комунікації, в якій частина часу йде на пристосування та адаптацію членів сім'ї один до одного після довгої розлуки. Правильність цієї гіпотези підтверджує також відхилення шкали як підтримка у підлітка дитячих якостей (ПДЯ). Довга відсутність батьків вдома,

неусвідомлення моменту поступового зростання дитини, занурює батьків в прагнення ігнорувати дорослішання дітей, в деяких випадках відчуваючи внутрішню провину своєї відсутності (мене не було , а він (вона) виріс.). В низьких показниках по іншим шкалам простежується ще один негативний момент – самоусунення від виховного процесу та взаємодії з дитиною підліткового віку, по типу він (вона) з матір'ю - значить це її обов'язок. Прослідковується негативна риса в дисфункціональному порушенні взаємодії батьків з дитиною, що може створити в подальшому емоційну холодність, спотворити уявлення про нормальну систему комунікації та довіри між членами сім'ї, проявлятиметься в психологічному відчуженні та категоричній сепарації підлітка від батька. Результати даного дослідження мають практичну значущість щодо психологічної допомоги батькам підлітків при консультативній та психолого-едукативній роботі з членами дистантних сімей.

В таблиці 1.4 після аналізу відповідей матерів з дистантних сімей в середньому проявились у відхилення від норми такі шкали як потурання (У+), розширення сфери батьківських почуттів (РРЧ), а також фобія втрати дитини (ФУ). У відхиленні в шкалі потурання аргументується необхідність такого виховання, що є типовою раціоналізацією – те, що дитина росте без батька тощо. Типові висловлювання притаманні шкалі У+. Відхиленню шкали РРЧ закладена в базисі підвищена протекція (потураюча або домінуюча). Дане джерело порушення виховання виникає найчастіше тоді, коли подружні відносини між батьками через будь-які причини виявляються порушеними: в даному випадку відносини на дистанції і в той же час відносини не задовольняють саму матір, що грає основну роль у виховному процесі. Нерідко при цьому мати хоче, щоб підліток став для неї чимось більшим, ніж просто дитиною. Мати бажає, щоб підліток задовольнив хоча б частину потреб, які у звичайній сім'ї мають бути задоволені у психологічних відносинах членами подружжя.

Таблиця 1.4 - Результати опитувальника «АНАЛІЗ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИН» (АСВ) членів дистантних сімей (батько/мати) (сер.ариф.показник)

Назва шкали ^[1]	Діагностичне значення по середньому показнику, батько	Діагностичне значення відхилення	Діагностичне значення по середньому показнику, мати	Діагностичне значення відхилення	Діагностичне значення, норма
Г+	1,78	норма	2,79	норма	7
Г-	1,89	норма	3,89	норма	8
У+	2,44	норма	9,1	-1,1	8
У-	1,25	норма	1,01	норма	4
Т+	1,47	норма	3,02	норма	4
Т-	2,39	норма	2,89	норма	4
З+	3,89	Погранична межа	2,56	норма	4
З-	2,89	Погранична межа	1,2	норма	3
С+	3,02	норма	1	норма	4
С-	1,59	норма	1,5	норма	4
Н	2,08	норма	2,69	норма	5
РРЧ	2,08	норма	5,89	Погранична межа	6
ПДЯ	5,05	-1,05	2,7	норма	4
ВН	2,69	норма	4,01	норма	5
ФУ	2,69	норма	5,01	норма	6
НРЧ	3,31	норма	2,37	норма	7
ПНК	1,85	норма	2,37	норма	4
ВК	1,85	норма	5,4	-1,4	4
ПЖК	2,05	норма	1,2	норма	4
ПМК	0	норма	1,6	норма	4
Г+	-		-		
Г-	-		-		
У+	-		-		
РРЧ	-		-		
ФУ	-		-		
НРЧ	-		-		

В ході колекційного індивідуального опитування відхилення у шкалі фобії втрати «ФУ» пояснюється так само як і у повних сім'ях, спираючись не на страх минулого досвіду (важко було завагітніти, дитина колись хворіла, був

травматичний досвід тощо), а на теперішні фактори постійного стресу на фоні навколишніх подій.

Систематизуємо для порівняння показники шкал між батьками та матерями нормативних повних сімей та дистантних сімей в таблиці 1.5. Результати дослідження свідчать про те, що спостерігається не зовсім «здорова» атмосфера в систему взаємодії між членами як повних сімей, так і дистантних. Сім'ї різних типів переживають кризу функціонування, що безпосередньо здійснює вплив на деструкцію її основних функцій.

Таблиця 1.5.- Співвідношення показників шкал відхилення від норми в повних та дистантних сім'ях

Батьки з повної сім'ї	Батьки з дистантної сім'ї
<i>У-, Т+, Н, ПНК</i>	<i>З+, З-, ПДЯ</i>
Матері з повної сім'ї	Матері з дистантної сім'ї
<i>У-, Т+, З+, РРЧ, ПДЯ, ФУ</i>	<i>У+, РРЧ, ФУ.</i>

Отже, виходячи з результатів дослідження сімейних взаємин в повних та дистантних сім'ях, можна окреслити ряд спільних структурних та закономірних чинників, що притаманні тенденціям розвитку та трансформації сучасних взаємовідносин шлюбних партнерів:

- Пристосування та адаптація членів сімей до нових кризових умов;
- Вразливість та порушення захисних бар'єрів сім'ї;
- Зниження ціннісного значення між шлюбними партнерами один одного у зв'язку з радикальною зміною рольових функцій;
- Зміна форми батьківсько-дитячих відносин з причин нестабільності планування життєвих орієнтацій.

Розбіжності функціонування та взаємодії між членами подружжя в повних та дистантних сім'ях полягають в :

- Порушенні структури та динаміки розвитку різних функцій сімейної пари; до прикладу в дистантній сім'ї ряд функцій не виконується (сексуальна, емоційно-духовна), а частина функціональних обов'язків лягає на плечі одного з подружжя;
- Сплутаність та невизначеність сімейних ролей в силу неспроможності вибудови цілей сім'ї на довгостроковий термін (велика вірогідність розлучення, втрати члена сім'ї, розрив стосунків з можливістю збереження юридичних статусів);
- Зниження важливості розуміння чіткого розподілу функціональних ролей дітьми в дистантних сім'ях з причин мінливого характеру зовнішніх та внутрішніх обставин (мати як жінка не в змозі передати весь комплекс чинників виховання дитини батьком як чоловіком);
- Порушення трансляції статевої ролі в сім'ї для сприйняття та усвідомлення їх нащадками;
- Порушення цілісності емоційно-тілесної комунікації між батьками та дітьми (в дистантних сім'ях немає можливості обіймів, обміну енергетики);
- Нестійкість моделі виховання, що притаманна дистантним сім'ям, з посиленням компенсаторних механізмів життєдіяльності взаємин між батьками та дітьми (гіперопіка чи навпаки самоусунення, виховна занедбаність і компенсація своєї відсутності матеріальним заохоченням тощо);
- Зміна ставлення до негативного характеру такого явища як відсутність ключового (значущого) члена родини (ставлення до батьків в ролі трудових емігрантів має матеріальний інтерес, проте відношення до батьків-захисників носить ідеалістичний характер)

Підбиваючи підсумки цього аналізу, можемо зазначити, що сучасна дистантна сім'я є феноменом в час кризових змін, що проявляється в особливостях її життєдіяльності, зміні структури, реформування та перерозподілу її функцій. Її вплив на становлення та розвиток особистості лягає в основу для психологічних досліджень.

Також додамо, що, досліджуючи дистантні сім'ї – проблемні, роз'єднані, тимчасово дистанційні тощо, потрібно усвідомити, що будь-який кризовий момент не завжди має виключно негативний характер, а дозволяє сім'ї усвідомити, адаптувати власний досвід та перейти на інший, більш глибокий, рівень життєдіяльності та функціонування. Економічна мобільність, коли до прикладу мати з дітьми виїхала з кордон, позитивно впливає на матеріальні умови сім'ї, сприяє підвищенню рівня життя. Крім цього розрив спонукає членів сім'ї усвідомлювати свої почуття, які об'єднують їх разом і роль їхньої сім'ї як одиниці. У родинах, чиє життя було порушено через зловживання алкоголем, насильство чи самодержавство, від'їзд повертає спокій та безпеку. Крім того, діти активно беруть участь у житті члена сім'ї, хто залишився, спостерігаючи за тим, як дорослі справляються з проблемами. Діти також набувають важливих життєвих навичок на майбутнє. Тривала розлука може пом'якшити деякі дисонанси в сімейному житті, послабити непорозуміння, усвідомити важливість зв'язків і присутності близьких людей, відновити почуття цінності бути разом, підтримувати та поглиблювати зв'язки. Тому можна зробити висновок, що серед позитивних наслідків відсутність одного або обох батьків змушує дітей усвідомити незалежність, змушує їх нести відповідальність за свої дії, опрацьовувати причинно-наслідкові зв'язки. Певною мірою виграє також той з подружжя, який залишається з дітьми і приймає рішення щодо необхідності впоратися з ролями та завдання, які раніше виконував інший член сімейної пари. Позитивним ефектом тимчасово дистантної сім'ї є також ідеологічне усвідомлення цінності та ролей шлюбних партнерів, а також усунення непорозумінь, сварок і деяких кризових моментів.

Висновки до розділу

Підсумовуючи вище зазначене, приходимо до висновку, що актуальність вивчення особливостей соціально-психологічної життєдіяльності сім'ї та здійснення її функцій обумовлена проблемним етапом розвитку українського суспільства, масової міграції та демографічної кризи в момент переоцінки ціннісних контурів шлюбно-сімейних стосунків, викликана зростанням потреби дослідження динамічних проблем життєдіяльності сім'ї. Умови війни змінили та утруднили реалізацію множини функцій сім'ї таких як дітонародження, виховання і забезпечення життєдіяльності дітей, актуалізували соціально-значущу проблему як взаємовідносини на відстані у такому її прояві як дистантна сім'я. На основі аналізу теоретичних джерел визначено, що наслідки повномасштабної війни змінили смислове визначення поняття «дистантна сім'я» та функціонально - рольовий розподіл батьківсько-дитячих взаємин через зменшення і спадання традиційного характеру в країні та внесли негативні деформації в шлюбну та сімейну структуру населення.

У результаті проведеного дослідження сформовано термін «дистантна сім'я», який визначає, що це юридично зафіксована мала соціально-партнерська група, об'єднана спільним домашнім господарством, з метою здійснення соціально-біологічного відтворення та функціоналу сім'ї, члени якої в силу тимчасових або тривалих періодів часу під впливом патогенних зовнішніх (війна, мобілізація, втрата житла, економічне зубожіння тощо) та/або внутрішніх соціально-психологічних факторів (емоційне відчуження, шлюбно-партнерські конфлікти і т.п.) проживає на географічно-територіальній відстані, з динамічною деформацією статусів, зразків поведінки та мінливим в залежності від обставин розподілом функціональних ролей.

Причини, що лежать в основі утворення дистантної сім'ї є міграційні, економічні, соціально-політичні, особистісні з матеріальним та безпековим інтересом чинники, що утворені викликами теперішніх умов, незавершені

конфліктні ситуації між членами родини з силу емоційної незрілості до побудови психологічно-дорослих сімейно-шлюбних партнерських взаємин.

Функціонування дистантної сім'ї складають ряд чинників, а саме: порушення функціонального розподілу обов'язків як основ змісту взаємовідносин між членами сім'ї; неналежна кількість спільних емоційно-духовних цінностей та пріоритетів в силу відсутності прямого комунікативного контакту; втрата інтимно-сексуального контакту; низький рівень емоційно-комунікативного спілкування через засоби інтернет зв'язку; негативний вплив на дітей через почуття самотності та тривоги; деформований та мінливий розподіл ролей і функцій; вплив на шлюбно-партнерські відносини через дисбаланс навантаження на одного з партнерів; вплив на розвиток та соціалізацію дітей різних вікових категорій; порушення у розвитку адаптивних навичок для створення нащадками власних сімей з причин відсутності імітаційних процесів; гострий запит до адаптації нових умов життєдіяльності та функціонування; моральне виснаження та зв'язку.

В результаті опрацювання теоретико-методологічних джерел виведено, що виховна функція може бути потенційно інтегрована у інші функції життя сім'ї, таких як економічна, де виховання полягає у закладенні в дітях вміння та навичок до матеріально-фінансового задоволення власних потреб на основі опанування ними фінансово-економічної грамотності; регулятивна – виховання здійснює формування моральних норм поведінки та механізмів соціальної адаптації дітей різних вікових категорій; репродуктивна та сексуальна - виховання в дітях розуміння сексуальної культури та безпеки інтимних відносин, научіння правильної інтерпретації розпізнання бажань та потреби відтворюватись в репродуктивному процесі; комунікативна та рекреативна – реалізація виховної функції через підґрунтя для емоційної зрілості в комунікаційному процесі по відношенню до зовнішнього світу, до найближчого оточення та самовідновлення. Виховання як функція включає в даному випадку відтворення з власного прикладу батьків повноцінної

взаємодії як в соціумі, так і з різними по статусу членами родини; психологічний синтез психотерапевтичної та виховної функцій передбачає виховання емпатійних гармонійних взаємовідносин, щирості тілесного контакту, адекватному відтворенні емоційного фону тощо.

В розділі проаналізовано як розподіл сімейних ролей впливає на функціональні обов'язки членів сімейного кола, і яка частка припадає на членів сімей в таких ролях як добувач, господар-господиня, порадник-співрозмовник, друг-партнер, сексуальний партнер, вихователь, сімейний розрадник. Виявлено тенденцію, що немає чіткої різниці в розподілі між функціональними ролями в повних та дистантних сім'ях. Зауважимо, що в відсоткових показниках члени дистантних сімей оптимальніше пристосувались до розподілу рольових позицій, проте відбувався чіткий гендерний перекид виконання обов'язків в бік того члена сім'ї, який залишився вдома і в силу обставин змушена (в нашому випадку це жінки) виконувати функції в більшому об'ємі, ніж представниці повних сімей.

Систематизуючи показники шкал у взаєминах між батьками та матерями нормативних повних сімей та дистантних сімей, результати дослідження виявили те, що спостерігається невизначеність та відсутність чітких форм та шаблонів у внутрішній атмосфері системи взаємодії між членами різнотипових сімей. Сім'ї різних форм та типів переживають кризу функціонування та трансформації під впливом ряду чинників зовнішнього та внутрішнього характеру, що безпосередньо здійснює вплив на дестrukцію її основних функцій.

Тому подальші дослідження та наукові розробки у сфері виховної функції в дистантних сім'ях є найбільш актуальною проблемою в трансформаційні часи.

Розділ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИХОВНОЇ ФУНКЦІЇ БАТЬКАМИ У ДИСТАНТНИХ СІМ'ЯХ.

2.1 Особливості реалізації виховної функції дистантними сім'ями в контексті сучасних українських реалій

В попередніх розділах ми звернули увагу на особливості взаємодії батьків між собою з повних та дистантних сімей для визначення чинників, що впливають на функціональний розподіл ролей, на скільки відсотків відбувається оптимальне виконання функції виховання батьками у нормативних сім'ях та сім'ях, що мають відносини на відстані.

Актуальність тісної взаємодії між батьками та дітьми особливо підліткового віку, ставить нас перед потребою дослідження особливостей батьківсько-дитячих взаємин з метою запобігання розвитку порушень у процесі оптимального виховання наступного покоління. Адже ключове значення показників методики, яку ми презентуємо в цьому розділі, прямо впливає на процес зростання особистості дитини в такий важкий трансформаційний час, як з позиції підліткового віку, так і з постійно мінливих і суперечливих зовнішніх обставин. Характерні ознаки батьківської поведінки в процесі виховання своєї дитини закладають базисну основу для психо-емоційного складової структури особистості. Для визначення особливостей взаємодії батьків з дітьми, а також для аналізу труднощів та адекватного ставлення до своїх нащадків, використаємо опитувальник модифікованої методики взаємодії батьків з дітьми (автор І.М. Марківська), де з'ясуємо не лише оцінку однієї сторони – батьків, – а й бачення взаємодії з іншого боку – з позиції підлітків. Метою є побачити взаємодію батьківсько- дитячих взаємин в обидві сторони через дзеркальність цього процесу. З проведеного дослідження повних сімей відповіли на запит анкетування 40 дорослих і 23 підлітка.

Таблиця 2.1-Особливості взаємодії батьків та підлітків у повних сім'ях за методикою ВРР у середньому відсотковому значенні

Шкали опитувальника ВРР	Батько	Мати	Підліток
Невимогливість – вимогливість.	53%	63%	50%
М'якість – суворість	31%	29%	33%
Автономність – контроль	62%	58%	57%
Емоційна дистанція – близькість	45%	67%	65%
Відкидання – прийняття	55%	69%	51%
Відсутність співпраці – співпраця	46%	69%	55%
Тривожність за дитину	38%	54%	76%
Непоследовність – последовність	62%	56%	64%
Задовільність стосунками з дитиною	42%	52%	39%

В ранжуванні відсоткових показників ми змінили градацію рівнів у зв'язку з реаліями сучасного суспільного життя та динамічних трансформацій функціонування родини. Отже,

від 1 до 30 % - низький показник шкали

від 31 до 49 % - нижче середнього

від 49 до 60 % - середній показник

від 61- 80 % - вище середнього

від 81 до 100 % - високий показник

Аналізуючи показники шкали «Невимогливість – вимогливість» в таблиці 2.1. можна зазначити, що дані цієї шкали показують майже однаковий рівень вимогливості батька, який проявляється у взаємодії батьків з підлітком. В ході додаткового консультування було встановлено, що в даних сім'ях чітко оговорені правила та рівень відповідальності кожного члена, а також є ритуали притримування та обговорення вимог до один одного. Вимогливість виражена

в материнській шкалі (63%), проте оцінюючи середнє значення підліткового показника (50%), є гіпотеза, що матері з повних сімей можливо більше вважають, що є вимогливими, ніж є насправді. Таке явище іноді характерне і для сімей, де один із членів родини не дотримується чіткості в стилі виховання. Шкала «М'якість – суворість»: за результатами цієї шкали можна судити про помірний рівень суворості батьків (31%) та матері (29%), що застосовуються до дитини, про помірну нормативність правил, які встановлюються у взаєминах між батьками та дітьми. Високі показники даної шкали «Автономність – контроль» перекликаються з тестуванням АСВ в попередніх дослідженнях, де були в нормі показники гіперпротекції, проте спостерігалась тенденція до нестійкого стилю виховання. Припустимо, що батьки можливо очікують від дітей розвитку самостійності.

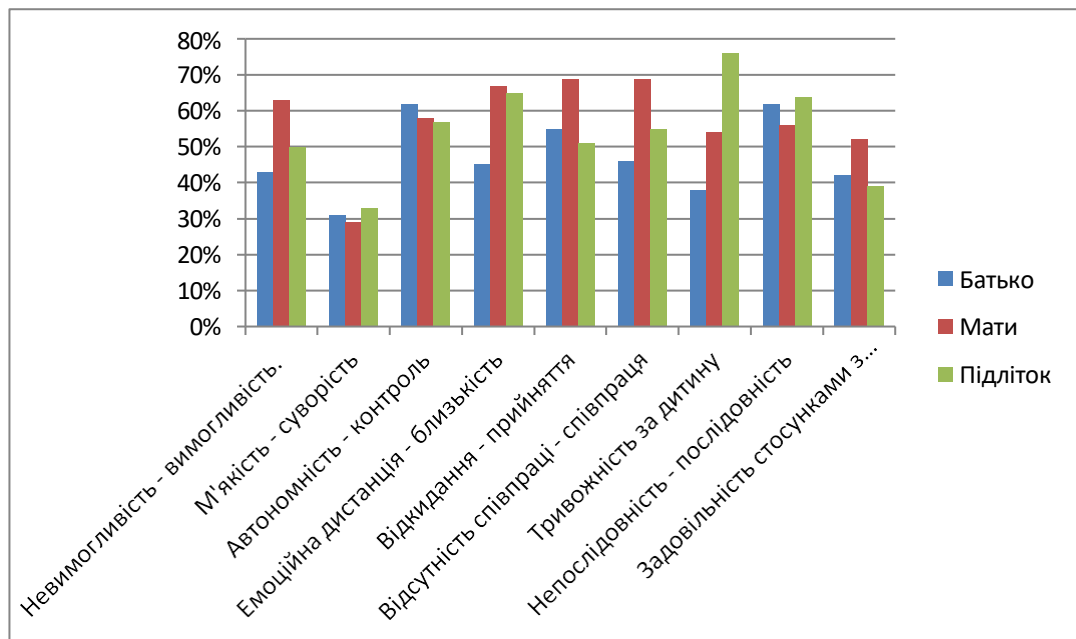

Рис.1 Особливості взаємодії батьків та підлітків у повних сім'ях

Емоційна дистанція – близькість. В дослідженні відслідковується високий показник емоційної близькості між підлітками та матерями (67% і 65%), що свідчить про комунікативну та емоційно-психологічну близькість з матір'ю. Дещо нижчий показник у 45% у батьків із повних сімей є результатом скоріш не розуміння важливості даного чинника батьками у період

підліткового зростання та становлення особистості підлітка в емоційному плані. В наступних шкалах спостерігається середній ступінь задоволеності відносинами з батьками, що свідчить про позитивну сімейну ситуацію, що склалася у структурі підлітково-батьківських відносин і немає суттєвих порушень.

Виразимо також результати дослідження батьківсько-підліткових взаємин у дистантних сім'ях за допомогою таблиці 2.2. і зобразимо їх форми рис.2, порівняємо відсоткові співвідношення результатів між батьками і дітьми у таких сім'ях. З таблиці 2.2 зауважимо, що показники по шкалі опитування батька з дистантної сім'ї значно відрізняються від показників матері та підлітків. Низький рівень спостерігається по таких шкалах як невимогливість (18%), автономність (17%), відсутність співпраці (19%) та задоволеність відносин з дитиною. Відмітимо, що в контрольну групу були залучені батьки, які є військовими та трудовими мігрантами у співвідношенні 13/7, і перебувають у дистанційній розлуці з сім'єю більше 2-х років з періодичністю прямих зустрічей раз на півроку.

Таблиця 2.2. -Особливості взаємодії батьків та підлітків у дистантних сім'ях за методикою ВВР у середньому відсотковому значенні.

Шкали опитувальника ВВР	Батько	Мати	Підліток
Невимогливість – вимогливість.	18%	31%	27%
М'якість – суворість	23%	38%	42%
Автономність – контроль	17%	33%	36%
Емоційна дистанція – близькість	28%	63%	58%
Відкидання – прийняття	47%	59%	52%
Відсутність співпраці – співпраця	19%	66%	58%
Тривожність за дитину	29%	45%	56%
Непоследовність – последовність	33%	47%	44%
Задовільність стосунками з дитиною	21%	39%	41%

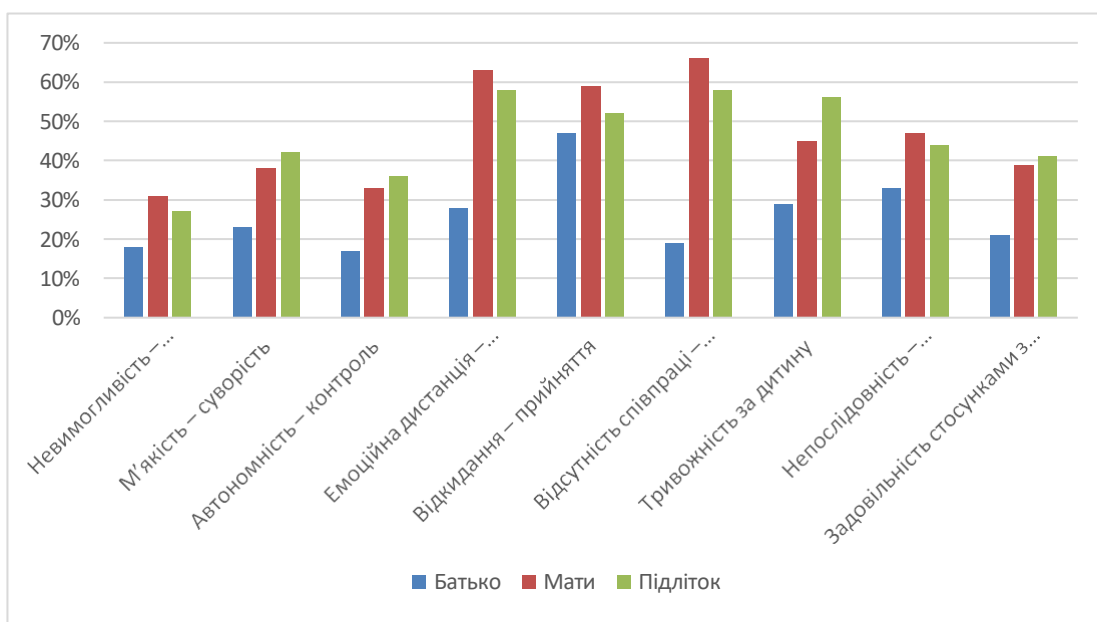

Рис.2. Особливості взаємодії батьків та дітей підліткового віку у дистантних сім'ях, %

Знижений рівень співпраці між батьком та дитиною (19%) як варіант може бути результатом порушених відносин, авторитарного, байдужого чи потурання стилю виховання з причин відсутності батька вдома і прогалин у процесі сумісної виховної співпраці. Знижений рівень тривожності за дитину може бути проявом неусвідомленням як захистити його від усіляких небезпек на відстані або перекладання відповідальності на дружину.

Оцінюючи показники з боку дитини підліткового віку, можна зауважити, що актуальні труднощі у пристосуванні до умов стану сучасного життя відображені саме в низьких та середніх показниках співпраці з батьками. Відхилення в показниках в порівнянні з показниками дітей з нормативних сімей є наслідком кризових процесів з причин ускладнення адаптації до умов взаємин на відстані зі своїми батьками, а з іншого боку, тих змін, що є зовнішньому оточення: в школі, в знайомих та друзів. Пояснити таке це явище можна через відсутність або порушення розуміння такого дієвого та необхідного інструменту як норма, тобто яка поведінка, які умови подальшої

комунікації, яке емоційне спілкування повинно бути нормальним при відсутності опорної фігури у образі «батька» або «матері». Тому на фоні постійної динаміки процесів в сім'ї, що є дистантною, а саме явищ напруження та невизначеності в механізмах спільної взаємодії, гостро проявляються негативні тенденції в співпраці між батьками та дітьми, де нечітко окреслений процес виховання негативно відображається на формуванні та розвитку складових психіки дитини.

В ході особистої консультації за згодою, для коригування проблематики та актуальності дослідження та підтвердження гіпотези, були виявлені такі тенденції:

✓ На відстані спілкування, на основі порушення взаєморозуміння і взаємного інтересу, прийняло формальний та рутинний характер. Втрата прямої комунікаційної ланки, призвела до формально-рольових форм спілкування, що безпосередньо відобразилось на психологічному стані між членами сім'ї.

✓ Низький показник відсутності співпраці свідчить про розрив емоційного зв'язку між батьком та підлітком. Епізодичне спілкування завдяки Інтернет – технологіям не дозволяє повною мірою оцінити та прослідкувати динаміку розвитку підлітка, підтримати його саме у той момент, коли він гостро потребує батьківської опори, особливо цей негативний чинник впливає на комунікацію батька та підлітка – сина.

✓ Низький показник автономності в даному дослідженні є скоріше індикатором самоусунення батька від функціональних обов'язків, ніж надання підлітку самостійності для зростання та само становлення. При цьому відслідковуються високі показники (66%, 58%) у співробітництві матері з підлітком, що є наслідком включеності у взаємодію, визнання її прав. Високий показник відбиває рівність і партнерство у матері та дітей.

Опираючись на аналіз показників можна зробити такий висновок, що дистанційні відносини негативно вплинули на взаємини батьків з дітьми, тоді як самі члени подружжя адаптувались до умов стосунків на відстані.

Попередні дослідження показують нам, що процеси взаємодії та впливу різних функцій сім'ї залежать як від батьків, так і від дитини. Діти є активним і впливовим елементом у сімейному житті будь-якого типу сім'ї. Стосунки у системі «батьки-дитина», особливо в умовах мінливості сьогодення, стрімко розвиваються і змінюються, при чому кожен учасник цієї взаємодії безпосередньо впливає на іншого. Зокрема, у дитини як особистості повинна формуватися картина уявлення про оточуючих та близьких людей, автономність у стосунках з батьками, позиційний вплив оточуючих набуває усвідомленої та зрозумілої форми. Проте становлення та розвиток дитини з емоційно-стабільною конституцією психіки має бути сформована в умовах чітких механізмів стилів виховання, дотримання дисципліни, норм та регулятивних алгоритмів відповідно до її вікового розвитку.

Проведемо аналіз стилів виховання у повних та дистантних сім'ях на основі методика «Стратегії сімейного виховання» С. Степанової в модифікації І. Махоніної для подальших досліджень в перспективі з метою виявлення степеню впливу виховного стилю на розвиток особистості дитини у повних та дистантних сім'ях (Додаток Г). Вибірка для дослідження та сама. Загальний розподіл відсотків з застосування чотирьох виховних стилів у повних сім'ях знаходиться в площині авторитетного типу виховання 35 % серед чоловіків і 37 % серед жінок. Водночас, відбувається нестабільна ситуація з використання батьками авторитарного стилю (25%) та ліберального (25%) стилів виховання матерями, що свідчить про незлагодженість виховного процесу в деяких сім'ях і підтверджує достовірність аналізу показників дослідження сімейних взаємин, де прослідковувалось ігнорування потреб дитини підліткового віку, надмірність обов'язків, нестійкість стилю виховання та проекція на дитину власних небажаних якостей.

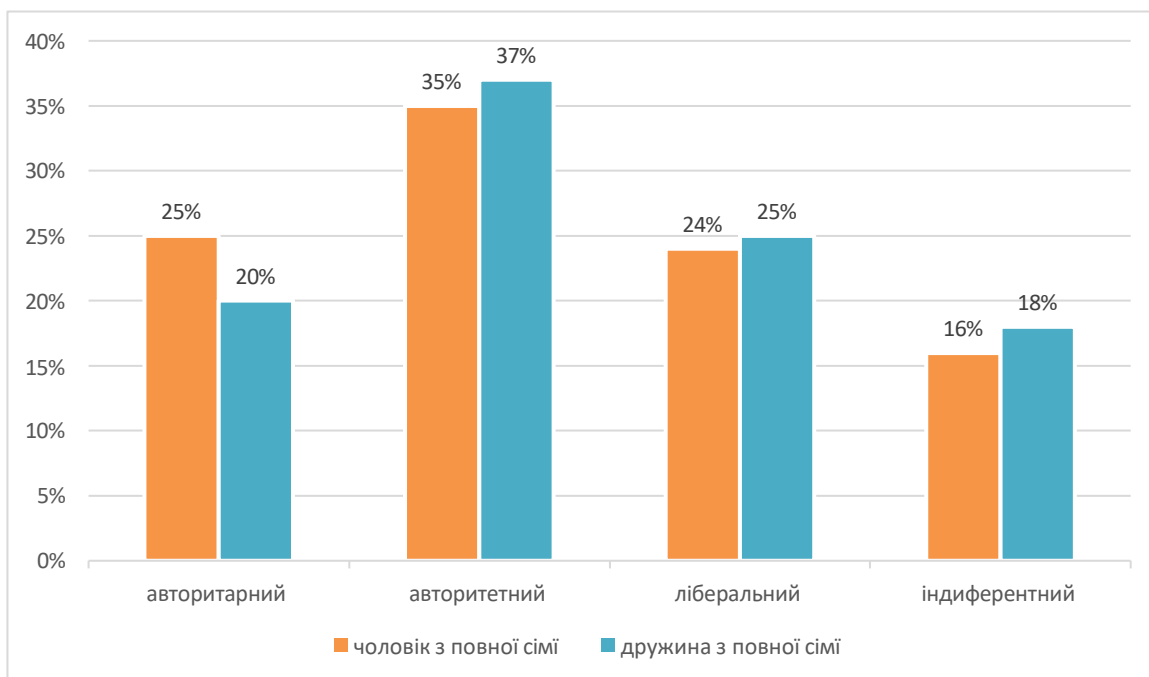

Рис.3. Розподіл вираженості стилів сімейного виховання у батьків з повних сімей, у %.

Побудуємо діаграму дослідження стилів виховання батьками у дистантних сім'ях у вигляді рис.4.

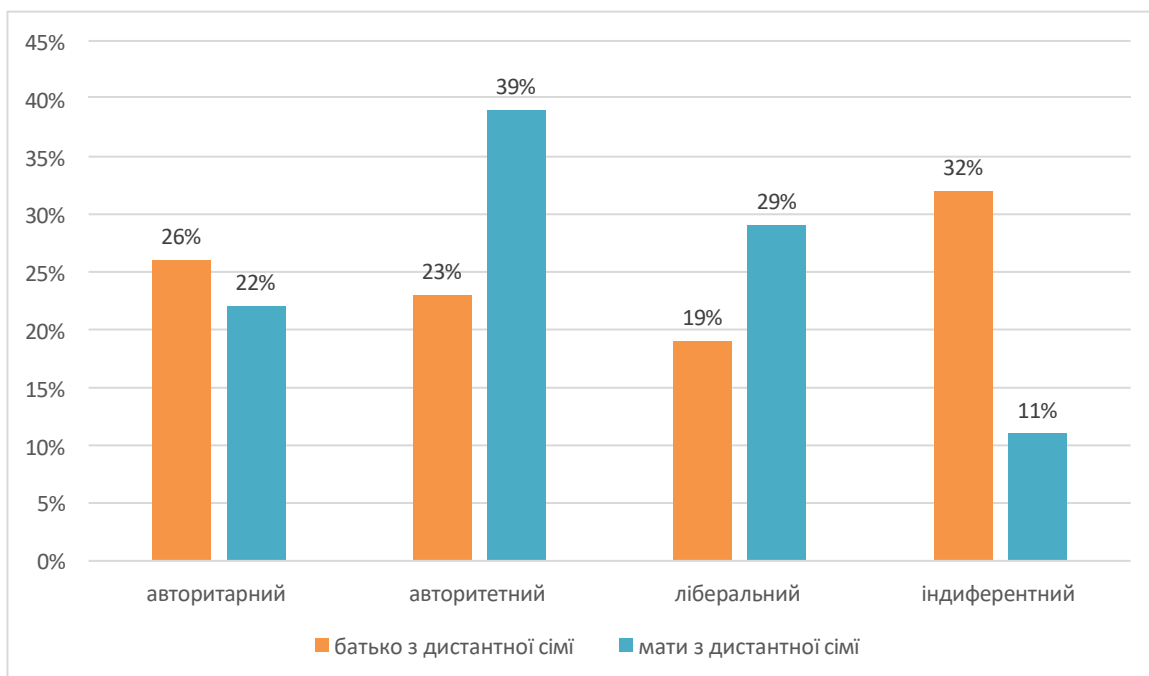

Рис.4. Розподіл вираженості стилів сімейного виховання у батьків з дистантних сімей, у %.

Загальний відсотковий аналіз стилів виховання у дистантних сім'ях знаходиться в площині різних типів виховання, де 39 % серед жінок використовують авторитетний стиль виховання у зв'язку з перейманням частини рольових функціональних обов'язків батька, який відсутній вдома. Недоліком цього такого виховання є гендерне спотворення ролі «батька» в сім'ї, так як в силу фізіологічних особливостей статей, традиційних сімейних позицій і т.п., мати ніколи не може в повній мірі замінити батька. Водночас, відбувається нестабільна ситуація в позиціях виховання батьками своїх дітей в ситуації дистанційних взаємин. Переважає індиферентний стиль виховання (32%) і авторитарний (29%) серед батьків дистантних сімей. Під час ходу дослідження опитуваних членів дистантних сімей в стилях сімейного виховання, а саме батьків (чоловіків), підтвердилась гіпотеза про відхилення від норми у взаєминах з даними із методики АСВ, в якій відслідковувались порушення в таких шкалах як надмірність вимог-заборон та недостатність вимог, невизначеність типів та стилів виховання. Протилежність таких показників свідчить про нерозуміння батьками механізму виховання дитини на відстані та яким чином компенсувати свою відсутність в процесі комунікації. Особливо правильність цієї гіпотези підтверджує також відхилення шкали як підтримка у підлітка дитячих якостей в попередньому розділі, тому як неусвідомлення моменту поступового зростання дитини, призводить до прагнення ігнорувати дорослішання дітей, в деяких випадках відчуваючи внутрішню провину своєї відсутності. Прослідковується негативна риса у високому показнику авторитарності в дисфункціональній взаємодії батьків з дитиною, що може створити в подальшому негативну атмосферу при зміні ситуації стану сім'ї та її возз'єднанні.

Результати даного дослідження мають гіпотетичний характер, так як для достовірності отриманих результатів потрібно індивідуально проаналізувати сценарії розвитку та життєдіяльності кожної дистантної сім'ї.

2.2. Визначення ключових завдань у забезпеченні функції виховання у дистантних сім'ях в контексті сучасних українських реалій.

Звертаючи увагу на результати дослідження, виявлено ключові соціально-психологічні особливості життєдіяльності дистантної сім'ї на сучасному етапі її існування, а також ризики функціонально-рольової діяльності її членів. Багатокомпонентний склад такого категорійного явища як «дистантна сім'я» передбачає потребу в високій компетентності батьків для дітей будь-якого віку, а особливо для підліткового. Окремої науково-дослідної значущості також набуває також вивчення проблем становлення та розвитку особистості дитини в умовах тривалих деформацій сімейних взаємин. В систему основоположних завдань для супроводу та соціально-психологічної підтримки членів дистантних сімей з метою оптимального відтворення та удосконалення функції виховання має бути покладена сукупність знань, навичок, принципів та підходів для навчання та розвитку компетентності батьківської взаємодії у процесі сімейного виховання..

В загальній науковій психологічній концепції визнання того, що базовими опорами сімейного життя є: любов між членами сім'ї, емоційне єднання батьків з дитиною; взаємини на основі щирих почуттів тепла та взаємної підтримки між членами родинного кола; атмосфера безпеки між членами сім'ї є константою. Проте для сучасних дистантних сімей з об'єктивних та суб'єктивних причин актуалізувався гострий дефіцит безпосередньої комунікації між батьками та дітьми. З причин військових дій відбулась деструктивна зміна сімейних кон'юктур, в якій зосередженість зусилля членів шлюбно-сімейної пари припала на розв'язанні питань матеріально-економічного характеру, питань збереження життя та безпеки життєдіяльності на повсякденні, що кардинально змінило емоційне забарвлення стосунків між батьками та дітьми, особливо в сім'ях на відстані. Звісно, такі умови несприятливі для розвитку особистості дитини. Проблематика виховної функції в дистантній сім'ї найбільший відголос викликає у дітей підліткового

віку, адже через брак батьківської уваги та безпосередньої турботи, відсутність емоційної взаємодії у їх співпраці та наслідуванні, відбувається посилення кризи розвитку цієї вікової групи у поєднанні з проблемним станом внутрішньо сімейних взаємин “батьки – діти” та кризової соціальної ситуації.

Ключові завдання в забезпеченні функцій виховання у дистантних сім'ях повинні будуватись на певних принципах, що утворять підґрунтя для подальших розробок та методичних рекомендацій, а саме

➤ Принципу конфіденційності, де досвід кожної дистантної сім'ї та її членів поосібно приватний та індивідуальний, неповторювальний і не потребує стандартизованої шаблонності;

➤ Принцип послідовності, що в своїй основі має створення безпечної компетентності спеціаліста для забезпечення комплексної та дієвої підтримки членів дистантних сімей, з метою запобігання нанесення морально-психологічної шкоди і так уразливій категорії сімей;

➤ Принцип ціннісно-змістовного навчання, що ґрунтується на основі надання знань про особливості життєдіяльності сімейної пари в цілому, так і при умові функціонуванні сім'ї на відстані; уявлень про обов'язковість та рівноправ'я здійснення функціональних дій обома членами подружньої пари з корегуванням певних елементів залежно від етапу її теперішнього розвитку, наочності методів взаємодії з дітьми з урахуванням специфіки умов комунікації; формування інтересу до цілеспрямованої взаємодії в процесі виховання підростаючого покоління;

➤ Принцип комунікативно-поведінкової взаємодії, що виявляється в формуванні та відпрацюванні батьківського вміння встановлювати безоцінне та довірливе ставлення до дитини; прагнути до подолання комунікативних бар'єрів у спілкуванні з нащадками; прагнення до толерантності до всіх членів дистантної сім'ї в силу особливостей їх життєдіяльності;

➤ Принцип рефлексії - усвідомлення поточних труднощів та проблемних моментів у процесі здійснення виховної функції членами

дистантного сімейства; готовність до постійного самовдосконалення в сфері опанування досвіду батьківсько-дитячої взаємодії.

На нашу думку, дієвий алгоритм перспектив формування успішного здійснення функцій виховання в дистантній сім'ї повинен бути заснований на трьох рівнях: індивідуальному (в умовах плідної співпраці та взаємодії всіх членів дистантної сім'ї), соціально - педагогічному (при підтримці та супроводі науково-педагогічних організацій та установ, закладів освіти та установ психолого-соціальної підтримки) та державному (що полягає в розробці дієвої системи підтримки сімей в період вимушеної розлуки, створення програм ідеалістичного змісту для закладення важливості створення відновленої української сім'ї, адаптованої під постійні зміни сучасності, вибудови здорових сімейних стосунків на основі програм просвітництва її членів до емоційно зрілого її функціонування та життєдіяльності.

У контексті індивідуального рівня ефективної взаємодії подружжя в період тимчасової або тривалої розлуки найважливішим процесом є налагодження постійної продуктивної комунікації. Специфіка даного процесу полягає в адаптації комунікативного зв'язку до умов життєдіяльності та режиму кожного члена сімейного кола. До прикладу: батьки-військові, зв'язок з якими має особливий режим, часовий розрив між країнами, коли подружжя знаходиться на різних територіальних геолокаціях. Механізм спілкування, що здійснюється за допомогою засобів інтернет- зв'язку має бути побудований на основі активного залучення всіх членів дистантної сім'ї, для забезпечення вербальної підтримки один одного. Кожен член дистантної сім'ї має бути вислуханим і почутим, що є джерелом прояву важливості кожного елемента взаємовідносин на відстані. Регулярні сімейні зустрічі онлайн є прикладом для наслідування дітьми системи процесу спілкування між батьками для вирішення важливих господарсько-побутових та поточних питань, обговорення та прийняття важливих рішень. Також ключовим компонентом

забезпечення довірливих, теплих, взаємо поважаючих розмов по відео зв'язку, використовуючи щирі невербальні прийоми за допомогою жестів та тон голосу, що створять повноту вражень від комунікативної взаємодії. Активне залучення дітей допомагає не втратити емоційний зв'язок, сприяє вільному діалогу з довірливим висловлюванням своїх ідей без відчуття непотрібності та осудження. Рефлексивні звороти про почуття та емоційний стан сприятимуть відновленню психологічного стану всіх членів дистантної сім'ї.

Дієві практичні рекомендації для здійснення виховної функції дітей на відстані:

- Домовтесь про рольовий розподіл обов'язків та функцій в період розлуки щодо ключових елементів сімейної життєдіяльності;
- Встановіть по можливості розпорядок і чіткі правила комунікаційних зв'язків, обговорюйте прожитий день, поточні події, опишіть емоції, які проживали протягом дня, постійно обговорюйте взаємини з дітьми;
- Визначте цілі виховного процесу ваших дітей, обговоріть, які можливості можете створити для компенсації відсутності вдома або яким чином виконувати дистанційно свою сімейну функціональну роль;
- Створюйте ритуали для створення імітації залучення дитини у повноцінний зв'язок;
- Обговорюйте зміни, готуйте один одного до змін, особливо вікових змін своїх дітей з метою усвідомлення того, що партнер-батько або партнерка-мати на відстані не відчуває на пряму фізіологічних та психологічних змін своїх нащадків;
- По можливості підтримуйте один одного в проблемних питаннях та труднощах виховання, дотримуйтесь однієї спільної виховної політики, шукайте компроміси у процесі виховання дітей в моменти максимального напруження;

➤ Делегуйте частину завдань та повноважень дітям підліткового віку, будьте гнучкими та демократичними в обговоренні прогалин у виконанні певних завдань та обов'язків.

На соціально – педагогічному рівні дієвими можуть бути такі заходи:

- проведення семінарів, тренінгів з проблем виховання та взаємодії членів дистантних сімей;
- постійна співпраця з дітьми з таких сімей, підтримання активного спілкування з матерями (батьками), хто залишився з дітьми;
- залучення дітей до активної соціальної діяльності в межах навчальних закладів та поза їх межами, проведення тренінгів підтримки, тим-білдінгів, терапевтичних заходів;
- представникам навчальних центрів, закладів освіти тощо слід консультиватися з практичними психологами з питань супроводу та підтримки дистантних сімей;
- безоцінне ставлення до членів сімей, а особливо до дітей різних вікових категорій, які опинилися в стані дистантних взаємин.;
- в силу своїх професійних навичок педагога та психолога повинні вчасно помічати психо-емоційні зміни в дітей дистантних сімей з метою запобігання негативних наслідків процесу депривації;
- в навчально-виховному процесі використовувати можливості застосування різних технік діагностики дітей та застосовувати техніки психологічної підтримки та терапії для членів дистантних сімей.

Отже, перспективою подальших розробок може бути зростання досліджень та інноваційні впровадження для детального вивчення методів подолання проблем та супроводу членів дистантних сімей незалежно від вікових категорій дітей та статусу батьків; залучення психо-корекційних програм гармонізації міжособистісного спілкування та стабілізації процесів життєдіяльності та здійснення функцій сім'ї на відстані.

Висновки до розділу

Узагальнюючи матеріал, викладений у розділі дозволяє нам зробити наступні висновки. Проблема здійснення функції виховання у дистантних сім'ях та роль її впливу на дітей перебуває у кризовому фокусі і є об'єктом наступних досліджень та предметом спірних дискусій дослідників сім'ї різних соціометричних галузей. Ситуація, що складається у процесі здійснення виховної функції у дистантних сім'ях має досить невизначений характер і в перспективі може негативно позначатись на життєдіяльності родини після її возз'єднання. Порівняльний аналіз оцінки дорослими і дітьми стосунків у дистантних сім'ях, при цьому роблячи акцент на оцінку показників дитини підліткового віку, можна зауважити, що актуальні труднощі у пристосуванні до умов стану сучасного життя відображені в низьких та середніх показниках співпраці з батьками притаманні як для повних, так і членів для дистантних сімей. Відхилення в показниках шкал оцінювання дітей з нормативних сімей є наслідком відсутності вчасної адаптації до сучасних умов трансформацій взаємин зі своїми батьками. Тоді як аналіз показників батьківсько-дитячих стосунків в дистантних сім'ях показав чітких гендерних перекіс у співпраці та взаємозв'язках з дітьми. Пояснення такій тенденції можна виразити через відсутність такої опорної фігури у образі «батька» або «матері» (в залежності від того, хто залишився з дітьми). Тому на фоні постійної динаміки процесів в сім'ї, що є дистантною, а саме явищ напруження та невизначеності в механізмах спільної взаємодії, гостро проявляються негативні тенденції в процесі виховання, що може негативно вплинути на формування та розвиток складових психіки дитини в майбутньому без впровадження та застосування корекційних програм та незлагодженої взаємодії всіх елементів сімейної системи. В процесах індивідуальних психологічних консультацій для уточнення, коригування та актуальності проблематики дослідження та підтвердження гіпотези, ми прийшли до заключення, що на відстані процес спілкування, з причин порушення взаєморозуміння і взаємного інтересу,

прийняв формальний та рутинний характер. Втрата прямої комунікаційної ланки, призвела до формально-рольових форм спілкування, що безпосередньо відобразилось на психологічному стані між членами сім'ї. Низькі показники та нижче середнього показники за шкалою відсутності співпраці свідчить про розрив емоційного зв'язку між батьком та підлітком. Епізодичне спілкування завдяки Інтернет – технологіям не дозволяє повною мірою оцінити та прослідкувати динаміку розвитку підлітка, підтримати його саме у той момент, коли він гостро потребує підтримки та допомоги. Невисокі показники автономності в даному дослідженні є індикатором самоусунення батька від функціональних обов'язків або надання підлітку самостійності для зростання та самоствердження. При цьому відслідковуються високі показники у співробітництві матері з дитиною-підлітком, що є наслідком включеності у взаємодію, визнання її прав. Високий показник відбиває рівність і партнерство у матері та дітей. Опираючись дослідження за методикою І.Марківської можна зробити такий висновок, що дистанційні відносини негативно вплинули на взаємини батьків (саме чоловіків) з дітьми, тоді як самі члени подружжя пристосувались між собою до умов та стосунків на відстані.

У розділі здійснено практичне обґрунтування проблеми стилів сімейного виховання на основі аналізу стратегій сімейного виховання. Показано, що вибір стилю сімейного виховання є важливими та взаємопов'язаним у визначенні чинників у деяких моментах здійснення функції виховання та його вплив на взаємини батьки-дитина. Результати дослідження свідчать ще й про те, що в повних сім'ях надається перевага авторитетному стилю серед членів шлюбної пари, тоді як в дистантних сім'ях представлені всі стилі виховання в різно відсоткових долях між статями, де значно переважають два стилі – індиферентний, який виражається у недбалому підході до виховання, емоційній віддаленості, низькому рівні вимогливості, чуйності щодо дитини, та авторитарний, для якого характерний контроль, високий рівень вимогливості та низький рівень чуйності.

По ходу дослідження опитуваних членів дистантних сімей в стилях сімейного виховання, а саме батьків (чоловіків), підтвердилась гіпотеза про відхилення від норми у взаєминах з даними із методики АСВ, в якій відслідковувались порушення в таких шкалах як надмірність вимог-заборон та недостатність вимог, невизначеність типів та стилів виховання. Особливо правильність цієї гіпотези підтверджує також відхилення шкали як підтримка у підлітка дитячих якостей в попередньому розділі, тому як неусвідомлення моменту поступового зростання дитини, призводить до прагнення ігнорувати дорослішання дітей, в деяких випадках відчуваючи внутрішню провину своєї відсутності. Прослідковується негативна риса у високому показнику авторитарності в дисфункціональній взаємодії батьків з дитиною, що може створити в подальшому негативну атмосферу при зміні ситуації стану сім'ї та її возз'єднанні.

У ході заключного етапу дослідження було виділено три базові напрямки напрями роботи з формування, коригування та підтримки членів дистантних сімей на основі ключових принципів психологічної підтримки. Описано індивідуальні рекомендації для збереження та розвитку психо-емоційних зв'язків на відстані з акцентуванням уваги на оптимізацію взаємин з дітьми, визначення напрямків психолого-педагогічної компетентності батьків, а також рекомендації до процесу формування педагогічної компетентності представників освітянського простору.

ВИСНОВКИ

1. В кваліфікаційній роботі нами проаналізовано теоретико-наукові визначення терміну «дистантна сім'я» з досліджень науковців, які до повномасштабного вторгнення розглядали проблематику дистантних стосунків між членами сім'ї в основному через призму масової трудової міграції. Детально досліджено соціально-психологічні ознаки дистантної сім'ї, специфіку її виникнення на сучасному етапі, особливості її типізації в контексті сучасних реалій, опираючись на досвід зарубіжних науковців. У результаті проведеного дослідження сформовано новий термін «дистантна сім'я». Виявлено причини, які лежать в основі виникнення дистантної сім'ї, а саме: є міграційні, економічні, соціально-політичні, особистісні з матеріальним та безпековим інтересом чинники, що утворені викликами теперішніх умов, незавершені конфліктні ситуації між членами родини з силу емоційної незрілості до побудови психологічно-дорослих сімейно-шлюбних партнерських взаємин.

2. Окреслено, що особливості функціонування дистантної сім'ї складають ряд чинників, а саме: порушення функціонального розподілу обов'язків; неналежна кількість спільних емоційно-духовних цінностей та пріоритетів з-за відсутності прямого комунікативного контакту; втрата інтимно-сексуального спілкування; низький рівень емоційної комунікації через засоби інтернет зв'язку; негативний вплив на дітей з причин порушення процесу взаємодії в системі стосунків «батько-дитина»; деформований та залежний від обставин зовнішнього та внутрішнього характеру розподіл ролей і функцій; вплив на шлюбно-партнерські відносини через дисбаланс навантаження на одного з партнерів; можливість порушення розвитку адаптивних навичок для створення нащадками власних сімей з причин відсутності імітаційних процесів; гострий запит до адаптації нових умов життєдіяльності та функціонування.

3. В результаті опрацювання теоретико-методологічних джерел виведено, що виховна функція може бути потенційно інтегрована у інші функції життя сім'ї, таких як економічна, де виховання полягає у закладенні в дітях вміння та навичок до матеріально-фінансового задоволення власних потреб на основі опанування ними фінансово-економічної грамотності; регулятивна – виховання здійснює формування моральних норм поведінки та механізмів соціальної адаптації дітей різних вікових категорій; репродуктивна та сексуальна - виховання в дітях розуміння сексуальної культури та безпеки інтимних відносин, наочіння правильної інтерпретації розпізнання бажань та потреби відтворюватись в репродуктивному процесі; комунікативна та рекреативна – реалізація виховної функції через підґрунтя для емоційної зрілості в комунікаційному процесі по відношенню до зовнішнього світу, до найближчого оточення та самовідновлення. Виховання як функція включає в даному випадку відтворення з власного прикладу батьків повноцінної взаємодії як в соціумі, так і з різними по статусу членами родини; психологічний синтез психотерапевтичної та виховної функцій передбачає виховання емпатійних гармонійних взаємовідносин, щирості тілесного контакту, адекватному відтворенні емоційного фону тощо.

4. Досліджено як розподіл сімейних ролей впливає на функціональні обов'язки членів сімейного кола, і яка відсоткова частка припадає на членів сімей в таких ролях як добувач, господар-господиня, порадник-співрозмовник, друг- партнер, сексуальний партнер, вихователь, сімейний розрадник. Виявлено тенденцію, що немає чіткої різниці в розподілі між функціональними ролями в повних та дистантних сім'ях. Виявлено, що в відсоткових показниках члени дистантних сімей оптимальніше пристосувались до розподілу рольових позицій. Систематизуючи показники шкал у взаєминах між батьками та матерями нормативних повних сімей та дистантних сімей, результати дослідження виявили те, що спостерігається невизначеність та відсутність чітких форм та шаблонів у сімейній системі взаємодії між членами різнотипових сімей. Сім'ї різних форм та типів

переживають кризу функціонування та трансформації під впливом ряду чинників зовнішнього та внутрішнього характеру, що безпосередньо здійснює вплив на деструкцію її основних функцій.

5. Порівняльний аналіз оцінки дорослими і дітьми взаємин у сім'ях висвітлив проблематику стосунків в низьких та середніх показниках співпраці з батьками, при чому дане явище притаманне як для повних, так і членів для дистантних сімей. На фоні змінних динамічних процесів в життєдіяльності сім'ї, що є дистантною, а саме явищ напруження та невизначеності в механізмах спільної взаємодії, гостро проявляються негативні тенденції в низьких показниках та нижче середнього показниках за шкалою відсутності співпраці. Нижче середнього показники автономності в даному аналізі є гіпотетично індикатором самоусунення батька від функціональних обов'язків або надання підлітку самостійності для зростання та самоствердження. Опираючись дослідження, на основі методики І.Марківської можна зробити такий висновок, що дистанційні відносини негативно відображаються у взаєминах батьків (саме чоловіків) з дітьми, при умові, що члени подружжя ефективніше пристосувались стосунків на відстані між собою.

6. У розділі здійснено практичне обґрунтування проблеми стилів сімейного виховання на основі аналізу стратегій сімейного виховання. Показано, що вибір стилю сімейного виховання є важливими та взаємопов'язаним у визначенні чинників у деяких моментах здійснення функції виховання та його вплив на взаємини батьки-дитина. Результати дослідження свідчать ще й про те, що в повних сім'ях надається перевага авторитетному стилю серед членів шлюбної пари, тоді як в дистантних сім'ях представлені всі стилі виховання в різно відсоткових долях між статями, де значно переважають два стилі – індиферентний, який виражається у недбалому підході до виховання, емоційній віддаленості, низькому рівні вимогливості, чуйності щодо дитини, та авторитарний, для якого характерний контроль, високий рівень вимогливості та низький рівень чуйності.

7. У ході заключного етапу дослідження було виділено базові складові напрямів з психо-едакації та підтримки членів дистантних сімей на основі ключових принципів психологічної допомоги. З'ясовано, що особливо важливою і концептуально складною є індивідуальна робота з підтримки конкретної сім'ї, яка нині є дистантною і може змінити статус будь-який момент. На сучасному етапі нами вже проводяться тренінги в кооперації традиційних та дистантних сімей, метою яких є оптимізація та формування гармонійних взаємин та профілактика розлучень, адаптація до мінливих передумов сьогодення. У подальшому планується і надалі проводити індивідуальну консультативну роботу з дистантними сім'ями, впроваджуючи набутий досвід.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Антоняк Н. Зовнішня трудова міграція батьків як причина соціального сирітства дітей / Н. Антоняк // Соціальна педагогіка: теорія і практика, 2007. № 2. С. 105-110.
2. Апанасенко В. Особливості поведінки дітей, батьки яких працюють за кордоном / під ред. В. Апанасенко, О. Василенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Ужгород. Серія : Педагогіка. Соціальна робота, 2015. № 35 С. 18–20.
3. Бех, І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. : навч.-метод. пос. / за ред. В.М. Куценко. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ. 2003. 278 с.
4. Блинова, О. Є. Особливості дитячо-батьківських відносин у сім'ях трудових мігрантів / О. Є. Блинова // Теоретичні і прикладні проблеми психології. Сєверодонецьк : Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2015. №2 (37). С. 30-37.
5. Венгер Г. Феномен дистантної сім'ї / Г. Венгер // Український науковий журнал «Освіта регіону». 2013. № 2. С. 196–200.
6. Венгер Г. Теоретичні основи дослідження рольових відносин у дистантних сім'ях / Г. Венгер // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 1. С. 17-20. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknuppcr_2013_1_6.
7. Венгер Г.С. Психологічні особливості рольових стосунків у дистантних сім'ях // Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології" №.27. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-27.%p>
8. Венгер Г. Порівняльний аналіз особливостей якості сімейного життя в традиційних і дистантних сім'ях. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. № 30. 2015. <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/issue/view/9577>

9. Вплив сімейного виховання на розвиток характеру підлітка // за ред. Чайковського Р.В. Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна» Молодий вчений. № 12 (88). С.302-305.

10. Використання педагогічно доцільних методів взаємодії у вихованні дитини в перехідні періоди утворення різних типів сімей із порушеною структурою/ Галушак Г.// Освітній простір України. Теорія виховання. 2006. №.17 .С. 80-93.

11. Гібсон Л.К. Дорослі діти емоційно незрілих батьків: як позбутися психологічних травм дитинства, полюбити себе і налагодити стосунки з батьками/ Ліндсі К.Гібсон.пер.з англ..Н.Переверзевої. Київ: Видавець ФОП Переверзева Н.С.2021. 236 с.

12. Голова Н. І. Соціально-педагогічна робота працівників соціальної сфери з дистантними сім'ями. Вісник ЛДУ БЖД: збірник наукових праць. 2016. № 13. С.162-167.

13. Голова Н. Соціально-психологічна класифікація проблем дистантних сімей та їх вплив на особистість підлітка / Н. Голова // Молодь і ринок. 2017. № 2. С. 63-67. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2017_2_15.

14. Головна І. В. Зміна традиційних внутрішньо сімейних ролей: нові моделі поведінки та конфлікти / І. В. Головна // Практична психологія та соціальна робота. 2006. №4. С. 12–16.

15. Гордієнко Н. В. Сучасна українська дистантна сім'я як об'єкт соціально-педагогічної роботи. // Науковий вісник Чернівецького Університету. Педагогіка та психологія. 2005. Вип. 263 С.57–61.

16. Григор'єва О.В. Математичні методи аналізу наукових досліджень у психології. – Чернівці.: Місто, 2003. 192 с.

17. Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. 20 квітня 2023 року, м. Черкаси. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2023. 430 с.

18. Гурко Т. А. Теоретичні підходи до вивчення трансформації інституту сім'ї. Соціологічний журнал. 2020. № 1. С. 31–54.
19. Двіжона О. В. Дистантна сім'я та її вплив на формування особистості дитини та підлітка / О. В. Двіжона // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. Вип. 12. Ч. 1. С. 116–120.
20. Двіжона О.В., Тютюнник М.І. Засоби корекції емоційно-почуттєвої сфери дітей і підлітків із дистантних сімей : навчально-методичний посібник. ЧНУ ім. Ю. Федьковича, Чернівці : Рута, 2006. 214 с.
21. Джексон Наказава, Донна. Уламки дитячих травм. Чому ми хворіємо і як це припинити / пер. з англ. В. Пушиної. Київ : Форс Україна, 2022. 384 с.
22. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях / В.Л.Зливков, С.О. Лукомська, О.В. Федан. Київ: Педагогічна думка, 2016. 219 с.
23. Капська А.Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей: навч.посібник для студ. ВНЗ/А.Й.Капська, І.В.Пеша; М-во освіти і науки, молоді та спорту України. Нац.пед.ун-т М.П. Драгоманова, Ін-т соц. роботи та управління. Київ: Центр учбової літ., 2012. 232с.
24. Карпова Д. Є. Психологічний аналіз сімейних ролей шлюбних партнерів / Д. Є. Карпова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки, 2016. Вип. 4. С. 41-45. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhpr_2016_4_9
25. Ковальчук І. В. Соціальна підтримка дітей та молоді з дистантних сімей на ринку праці в Україні : навч. посіб. / І. В. Ковальчук. Чернівці : Рута, 2007. 88 с.
26. Ковальчук Л. Діти трудових мігрантів / Л. Ковальчук // Соціальний педагог. 2008. № 3. С. 56-59.
27. Ковбас Б. Родинна педагогіка : у 3 т. / Ковбас Б., Костів В. Том І. Основи родинних взаємовідносин. Івано-Франківськ, 2006. 288 с.

28. Комар Т.В. Виховання дітей у дистантних сім'ях як психолого-педагогічна проблема. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», №13. 2017. 36 с.
29. Концепція сімейного виховання в системі освіти України “Щаслива родина” на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.iitzo.gov.ua/files/konzepsiy_shasliva_rodina_12_21.doc.
30. Крупник І.Р. Наявність впливу батьківської депривації в сім'ї трудових мігрантів. Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т. 11. Психологія особистості. 2014. Випуск 11. Ч. 1. С. 450–456.
31. Крупник Г. Вплив сучасних кризових ситуацій у суспільстві на розвиток взаємин у нуклеарній сім'ї. Збірник тез V Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів, 2020. С. 130.
32. Кузьминський А.І. Педагогіка родинного виховання: навч. посіб./А.І. Кузьминський, В.Л.Омелянко.- Київ:Знання, 2006.325 с.
33. Кучумова Н., Білик Н. Вплив стосунків у дистантних сім'ях трудових мігрантів на виховання дітей. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Вип.1(48). с. 211–215. [//https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.211-215](https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.211-215)
34. Левченко К .Б. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів: Навч.-метод. посібник / К.Б. Левченко, І.М. Трубавіна, І.І. Цушко. Київ.: ФОП «Купріянова», 2007. 240 с.
35. Левченко К. Б. Проблеми дітей трудових мігрантів: аналіз ситуації / К. Б. Левченко. К., 2006. 63 с.
36. Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Демографія та соціальна економіка. 2022. № 2. С. 37—42. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>

37. Ліщук В.С. Школа сімейного виховання: посіб. для батьків дошкільнят та соц..педагогів / В.С.Ліщук ; Ін-т розвитку інтелекту дитини. Київ: Кобза, 2005.107 с.
38. Логвінова Д.В. Гендерні стереотипи старшокласників про соціальні ролі / Д.В Логвінова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія». 2005. № 702. С.100–104.
39. Максимова Н. Сімейне консультування : навчальний посібник. Київ : ДП Вид. дім «Персонал», 2011. 304 с.
40. Манчуленко Л. В. Методика соціально-виховної роботи у сучасних умовах : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Лілія Манчуленко; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці : ЧНУ, 2012. 239 с.
41. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Мельник А. П. Психологічна допомога учасникам АТО та їх сім'ям: кол. моногр./ за заг. ред. М.І.Мушкевич. Вид. 2-ге, перероб., доповн. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 356 с.
42. Нестеренко М. А., Коваленко М. В. Проблеми соціалізації підлітків , які виховується в дистантних сім'ях// Теорія і практика сучасної психології. 2019 р.№ 1 Т. 2.. С.88-92.
43. Ньюфелд Г., Мате Г. Тримайтеся за своїх дітей. Чому батьки повинні бути важливішими за однолітків / пер. с англ. Г. Луценко. Київ : «Видавництво Смаковський Д. М », 2022. 368 с.
44. ООН назвали кількість українських біженців у Європі. Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/05/novyna/suspilstvo/oon-nazvaly-kilkist-ukrayinskykh-bizhencziv-uevropi> (дата звернення 12.02.2023)
45. Оцінка потреб дитини та сім'ї: від теорії до практики :навч.посіб. для студ. ВНЗ у 2ч. Ч.1/І.Д.Зверева, З.П.Кияниця, В.О. Кузьминський, Ж.В.Петрочко; М-во освіти і науки України, Нац.пед. ун-т ім..М.П.Драгоманова, Партнерство «Кожній дитині». Київ :Задруг, 2011.224 с.
46. Панкова, Г., & Абрамян, Н. (2024). Психологічні особливості формування міжособистісних відносин в умовах тривалої розлуки через війну.

Матеріали конференцій МЦНД від 28.06.2024. Вінниця.
<https://doi.org/10.62731/mcnd-28.06.2024.005>

47. Пенішкевич О. Подолання важковиховуваності у дітей із дистантних сімей. Київ.: Сяйво, 2004. 520 с.

48. Потапчук Є. М., Карпов Д. Є. Особливості психологічної діагностики сімейних ролей подружжя // Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 жовтня 2020 р.) / упор. Н. М. Бамбурак. Львів : ЛьвДУВС, 2020.

49. Потапчук Є., Потапчук Н. Психологічні ресурси родини в умовах війни. Науковий журнал «Psychology Travelogs» Хмельницького національного університету. No 1, 2024. С.190-199.

50. Потапчук Є. М., Серга О. О. Реалізація сім'єю з підлітками функції виховання як психологічна проблема. Науковий журнал «Габітус» Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій. 2021. Вип. 21. С. 183-187.

51. Потапчук Є. Психологічна діагностика шлюбного потенціалу та міжособистісної сумісності з партнером : довідник сімейного психолога. Хмельницький : PolyLux design & print, 2020. 36 с

52. Потапчук Є. М., Карпова Д. Є. Моделі поведінки подружжя в реалізації основних сімейних функцій. Науковий журнал «Габітус» Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій. Вип. 21. 2021. С. 268 – 274.

53. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник: Навч. посіб., 4-те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с.

54. Проблеми українських дітей під час війни (27 січня — 1 лютого 2023). Соціологічна група «Рейтинг». URL:
https://ratinggroup.ua/research/ukraine/problems_of_ukrainian_children_in_conditions_of_war_january_27-february_1_2023.html

55. Проблеми сучасної психології [Текст] : зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Вип. 39 / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України /ред. С. Д. Максименко, Л. А. Онуфрієва. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. 444 с.
56. Психологія сім'ї: підручник / за ред. В. М. Поліщука. Суми: Університетська книга, 2021. 248 с.
57. Психологія сімейних взаємин: навч. посібник. для студ. ВНЗ/ ред. М.С.Корольчук. Київ: Ніка-Центр, 2011. 296 с.
58. Психологічний словник /Авт.-уклад. В.В. Синявський, О.П.Сергеєнкова/ За ред. Н.А.Побірченко. [//https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf)
59. Психологія ХХІ століття: теоретичні та практичні дослідження: збірник наукових праць. Вип II / Хмельницький інститут МАУП ім. Блаженнішого Володимира / гол.редактор Л.Г.Білий .:Вид-во МАУП, 2020.280с.
60. Раєвська Я.М. Особливості емоційної сфери підлітків з дистантних сімей: монографія. Кам'янець-Подільський: МЕДОБОРИ, 2006. 178 с.
61. Раєвська Я. М. Феномен дистантної сім'ї та її вплив на особистість підлітка [Текст] / Я. М. Раєвська // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. / КПНУ ім. І. Огієнка ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2011. Вип. 13. С. 280–290.
62. Раєвська Я. М. Феномен соціального сирітства як наукова проблема / Я. М. Раєвська // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. 2015. Вип. 25. С. 145-155.
63. Раєвська Я.М. Вплив дистантної сім'ї на емоційну сферу підлітків / Я.М. Раєвська // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Сер. 12. Київ., 2010. № 30. С. 152–158.

64. Рєпіна, Ю. О., Савченко, О. В. Роль технологій у підтримці дистанційних сімейних відносин. Молодий вчений, 4(64), 2019. С. 312-316.
65. Савчин М. В. Вікова психологія: навч. посіб. / М.В. Савчин, Л.П.Василенко. 2-ге вид., доповн. Київ: Академвидав, 2011. 384 с
66. Сімейний кодекс України // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст.135./ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
67. Сімейні цінності: практико-орієнтований посібник до навчальної програми “Сімейні цінності” [для 8–9-х класів] / [О. В. Мельник, Т. В. Кравченко, Л. В. Канішевська, І. П. Білоцерківець]. – Івано-Франківськ: НАІР, 2014. – 136 с.
68. Скиба С.А., Дмитришин М.В. Вплив батьківських концепцій та поведінки на формування негативного «Я-образу» та заниженої самооцінки у дітей: Монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 100с.
69. Скнар О. Досвід створення опитувальника визначення особливостей взаємодії батьків і дітей як чинника громадянської компетентності// Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія. № 3 (52)С. 146-154.
70. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. / Демографія та соціальна економіка. 2023. № 2 (52).
71. Словник-довідник з вікової та педагогічної психології / укладач Петрів О. П. Львів : ЛА “Піраміда”, 2008. 27с.
72. Словник психологічних термінів (з глибинної психології) / М-во України у справах сім'ї, дітей та молоді. Держ.соц.служба для сім'ї,дітей та молоді, Укр.асоц.психоаналізу, Міжнар. ін.-т глибинної психології/ уклад Б.Г.Херсонський, С.Г.Уварова, ред. С.Ш.Рясенко. Київ: Держсоцслужба, 2006.-258 с.
73. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : [навч.-метод. посібн.] / за ред. К. Б. Шевченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка К. : ФОП „Купріянова”, 2007. 240 с.

74. Соціальна робота : В 3 ч. / за ред. Т. Семигіної та І. Григи. Київ: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2004. 260 с.
75. Соціолого-педагогічний словник/ Ред. В.В. Радул. Київ: ЕксОб, 2004. 304 с.
76. Станчишин В. Емоційні гойдалки. Роздуми психотерапевта про війну/ Володимир Станчишин.- Київ: Віхола, 2023. 288с.
77. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч.посіб. / О. А. Столярчук. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
78. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін : збірник наукових праць, заснований інститутом соціології НАН України. Вип. 8 (22). ISSN 2409-1103 2020. Розд.3.
79. Український соціум: загрози екстремальних ситуацій [текст] : монографія / Г.В. Рева, В.К. Врублевський, В.П. Ксьонзенко , І.В. Мариніч ; М-во з надзвич. ситуацій, Ін-т соціології НАН України. Київ : Інтеллект, 2003. 431с.
80. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї: навч. посіб. / Раїса Петрівна Федоренко. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.
81. Федоренко Р., Мушкевич М., Дучимінська Т., Магдисюк Л. Психологія молоді сім'ї : монографія. 2-ге вид., доп. та змін. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 392 с.
82. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї [текст] : навч. посіб./ Раїса Петрівна Федоренко. 3-тє, змін та доповн. Луцьк: Вежа-Друк, 2024. 648 с.
83. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція. Модуль но-рейтинговий курс: Навчальний посібник. Київ: ВД «Професіонал», 2005. 656 с.
84. Чуа Емі. Три сили. Як виховують в успішних спільнотах/ Е.Чуа, Д.Рубенфельд; пер. з англ.. І.Серебрякової.- Київ : Yakaboo Publishing. 304с.
85. Шапар В. Б. Ш23 Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

86. Шинкаренко І. Сім'я в умовах війни: психологічні, психосоціальні та психопатологічні проблеми . Науковий вісник ДДУВС. 2022. Спеціальний випуск № 2. С.550-556.

87. Шпильчак Л. Толерантне ставлення соціального педагога до дітей із дистантних сімей як компонент його професійної культури / Л. Шпильчак // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 5-7 листопада 2009 р. С. 228–230.

88. Юрченко І.В. Функціонально неповна сім'я: характерні риси та проблеми. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ: ВЦВ ЦІТ, 2008. Вип. 13. Ч. 2. С. 207–216.

89. Яніцка-Панек Т. Роз'єднана українська родина – огляд ситуації, спричиненої війною. Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта ХХІ століття». 2022. Вип. 5. С. 94-101

90. Betancourt T. S. The intergenerational effect of war. *Journal of the American Medical Association Psychiatry*. 2015. № 72(3). P. 199–200.

91. Distance parenting – implication for social work practice /*Social Work/Maatskaplike Werk* 2015. 51(1) // <https://www.researchgate.net/publication/>

92. Michałek, J. (2010). Jakość życia rodziny w świetle zjawiska migracji. W T. Rostowskiej, & A. Jarmołowskiej (Red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*. Warszawa: https://www.researchgate.net/publication/324150060_Rola_rodziny_w_zyciu_migrantow

93. Long-Distance Family Psychological Resilience // *Proceedings of the 1st International Conference on Continuing Education and Technology (ICCOET 2021)* // [Advances in Social Science, Education and Humanities Research: https://www.atlantis-pess.com/proceedings/iccoet-21/125962249](https://www.atlantis-pess.com/proceedings/iccoet-21/125962249)

94. Pawlak, A. (2015). Transnacjonalna miłość rodzicielska w epoce globalizacji. Kształtowanie więzi rodzinnych na odległość wśród migrantów zarobkowych. W A. Regulskiej, & U. Dudziak (Red.) *Transformacja i jej implikacje*

dla współczesnej rodziny. Pułtusk: Wydawca Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora

95. The absent parent syndrome and its impact on child development// <https://english.elpais.com/lifestyle/2023-11-28/the-absent-parent-syndrome-and-its-impact-on-child-development.html>

96. USTAWA z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, Dz.U. 2022r., poz. 583.

97. <https://life.nv.ua/ukr/socium/vin-viyskovosluzhbovec-vona-za-kordonom-yak-zberegistosunki-na-vidstani-novini-ukrajini-50310640>.

98. <https://mind.ua/publications/20260118-psihoterapevt-pro-stosunki-na-vidstani-ne-vsi-pari-mayut-buti-razom>

99. Family structure transitions and educational outcomes: Explaining heterogeneity by parental education in Germany// <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1569490924000212>